

De advocaat bij het politieverhoor

‘Een onderzoek naar de gevolgen van het recht op verhoorbijstand en het verbeteren van de werkwijze van verhorende politiemedewerkers.’

Student: S.W.M. Meulendijks
Studentnummer: 2075246

Afstudeerorganisatie: Politie Brunssum/Landgraaf
Afstudeermentor: S.G.M. Saccol

Opleiding: HBO-Rechten
Onderwijsinstelling: Juridische Hogeschool Avans-Fontys
Eerste afstudeerdocente: Mr. P.F.H. Peters
Tweede afstudeerdocent: D.S.C. Jansen

Brunssum, mei 2017

De advocaat bij het politieverhoor

‘Een onderzoek naar de gevolgen van het recht op verhoorbijstand en het verbeteren van de werkwijze van verhorende politiemedewerkers.’

Illustratie omslag: www.transparency.nl/nieuws/2016/08/politie-eenheid-rotterdam-koploper-integriteitsonderzoeken/.

Student:	S.W.M. Meulendijks
Studentnummer:	2075246
Afstudeerorganisatie:	Politie Brunssum/Landgraaf
Afstudeermentor:	S.G.M. Saccol
Opleiding:	HBO-Rechten
Onderwijsinstelling:	Juridische Hogeschool Avans-Fontys
Locatie opleiding:	's-Hertogenbosch
Afstudeerperiode:	Februari 2017 – juni 2017
Eerste afstudeerdocente:	Mr. P.F.H. Peters
Tweede afstudeerdocent:	D.S.C. Jansen

Brunssum, mei 2017

Voorwoord

Voor u ligt mijn afstudeerscriptie 'De advocaat bij het politieverhoor'. Deze scriptie heb ik ter afronding van mijn opleiding HBO-Rechten aan de Juridische Hogeschool Avans-Fontys te 's-Hertogenbosch geschreven. In opdracht van de politie Brunssum/Landgraaf, heb ik een onderzoek verricht naar het recht op verhoorbijstand. De scriptie is geschreven tijdens een veertien weken durende afstudeerstage. Ik heb deze stageperiode als ontzettend plezierig, uitdagend en leerzaam ervaren.

Ik heb deze scriptie geschreven naar aanleiding van een belangrijke verandering in het strafrecht, namelijk de invoering van het recht op verhoorbijstand. In samenspraak met mijn afstudeerdopdrachtgever mr. P.F.H. Peters en afstudeermentor S.G.M. Saccol, heb ik onderzocht wat de gevolgen zijn van het recht op verhoorbijstand en hoe de werkwijze van politiemedewerkers tijdens verhoren, waarbij een advocaat aanwezig is, kan worden verbeterd.

Er is een aantal personen die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze scriptie. Graag maak ik gebruik van de mogelijkheid om deze mensen te bedanken. Allereerst wil ik alle medewerkers, die werkzaam zijn bij de politie Brunssum/Landgraaf, bedanken voor de leuke en interessante stage. Ik wil in het bijzonder mijn afstudeermentor S.G.M. Saccol bedanken voor mijn stageplek bij de politie en de fijne begeleiding. Daarnaast wil ik mijn afstudeerdopdrachtgevers mr. P.F.H. Peters en D.S.C. Jansen bedanken voor hun begeleiding, ondersteuning en feedback gedurende de afstudeerperiode. Tevens wil ik de geïnterviewde politiemedewerkers en advocaten bedanken voor hun medewerking. Tot slot wil ik graag L.E.P.D. van Lier en J.G.A.M. Meulendijks bedanken voor het doorlezen van mijn scriptie en het geven van feedback.

Ik wens u veel leesplezier toe.

S.W.M. Meulendijks

Brunssum, mei 2017

Inhoudsopgave

Samenvatting

Lijst van afkortingen

Hoofdstuk 1: Inleiding **11**

§1.1 Afstudeerorganisatie	11
§1.2 Probleembeschrijving	11
§1.3 Centrale vraag	13
§1.4 Doelstelling	14
§1.5 Verantwoording	14
§1.6 Leeswijzer	15

Hoofdstuk 2: De totstandkoming van het recht op verhoorbijstand **15**

§2.1 Begrippen	16
§2.2 Jurisprudentie en Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor	19
§2.3 Richtlijn 2013/48/EU	22
§2.4 Wetsvoorstellen en Ontwerpbesluit inrichting en orde politieverhoor	23
§2.5 Arrest Hoge Raad van 22 december 2015	24
§2.6 Beleid OM 2016	24
§2.7 Samenvatting	24

Hoofdstuk 3: Huidige wet- en regelgeving **26**

§3.1 Wijzigingen in het Wetboek van Strafvordering	26
§3.2 Besluit inrichting en orde politieverhoor	28
§3.3 Het recht op verhoorbijstand voor minderjarigen	30
§3.4 Tussenconclusie	32

Hoofdstuk 4 De rol van de advocaat in de praktijk **33**

§4.1 Visie advocatuur	33
§4.2 Resultaten interviews	35
§4.3 Tussenconclusie	38

Hoofdstuk 5: Negatieve en positieve gevolgen van verhoorbijstand **40**

§5.1 Langer tijdsbestek	40
§5.2 Verandering in proceshouding	41
§5.3 Minder ongeoorloofde druk	43
§5.4 Zekerdere verdachten	45
§5.5 Tussenconclusie	45

Hoofdstuk 6: Aanbevelingen **47**

§6.1 Samenvatting	47
§6.2 Aanbevelingen	49

Bronnenlijst **52**

Bijlagen

Bijlage 1	Interview A.S.L. de Beijer
Bijlage 2	Interview J.C.L. Caessens
Bijlage 3	Interview S.A.M.C. Wijnen
Bijlage 4	Interview G.M.T.C. Franscoise
Bijlage 5	Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij - Kalthof
Bijlage 6	Interview R.F.H.M. Noteboren
Bijlage 7	Interview I. Schreurs
Bijlage 8	Interview mr. F. Putmans – de Kok
Bijlage 9	Interview mr. N.M.J. Schepens

Samenvatting

De afgelopen jaren is het recht op verhoorbijstand in Nederland ontstaan en ontwikkeld. Naar aanleiding van jurisprudentie hadden minder- en meerderjarige verdachten voor 1 maart 2016 al recht op consultatiebijstand. Daarnaast hadden minderjarigen en andere kwetsbare verdachten al recht op verhoorbijstand. Als gevolg van Richtlijn 2013/48/EU en het arrest van de Hoge Raad van 22 december 2015 hebben sinds 1 maart 2016 ook meerderjarige verdachten recht op verhoorbijstand. Sinds 1 maart 2017 regelt het Wetboek van Strafvordering, het Besluit inrichting en orde politieverhoor en een OM-beleid hoe uitvoering te geven aan dit recht.

Op grond van artikel 28d lid 1 Sv en artikel 3 lid 3 sub b van de richtlijn mogen advocaten politieverhoren bijwonen en daaraan (daadwerkelijk) deelnemen. In de richtlijn is opgenomen dat advocaten tijdens het politieverhoor het recht hebben om vragen te stellen, verduidelijking te vragen en verklaringen af te leggen. Op grond van artikel 5 lid 2 van het besluit mogen advocaten slechts direct na aanvang en direct voor afloop van het verhoor opmerkingen maken of vragen stellen. Tijdens het verhoor mogen advocaten alleen ingrijpen als de verdachte een vraag niet begrijpt, wanneer het pressieverbod niet in acht wordt genomen, of als de fysieke of psychische toestand van de verdachte zodanig is dat deze een verantwoorde voortzetting van het verhoor verhindert. Echter, de verhoorder kan advocaten de gelegenheid geven vaker te interveniëren. Daarnaast kunnen advocaten verzoeken om een onderbreking om te overleggen met hun cliënt. De verhoorder kan dit verzoek afwijzen als daardoor de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord. De advocatuur is van mening dat bovenstaande regels niet de mogelijkheid creëren dat de advocaat daadwerkelijk kan deelnemen aan het verhoor. Echter, in de praktijk wordt vrij met bovenstaande regels omgegaan en krijgen advocaten over het algemeen meer vrijheid tijdens het verhoor. De hoeveelheid ruimte die advocaten krijgen is afhankelijk van de advocaat zelf, de verdachte, het soort zaak en de verhoorder.

Het recht op verhoorbijstand heeft zowel positieve als negatieve gevolgen. Ten eerste kost verhoorbijstand extra tijd. Daarnaast verandert de proceshouding van veel verdachten wanneer een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat verdachten zich vaker beroepen op hun zwijgrecht wanneer zij gebruikmaken van verhoorbijstand. Ook de geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dit op te merken in de praktijk. In zaken waar de politie al veel bewijs heeft en de verdachte een kleine kans heeft om er onderuit te komen, adviseren steeds meer advocaten de verdachte om een verklaring af te leggen. Volgens jurisprudentie kan zwijgen namelijk in het nadeel van verdachten werken bij de rechter wanneer het feit uiteindelijk bewezen wordt. Verder blijkt uit onderzoek dat de fysieke aanwezigheid van advocaten bij verhoren de uitoefening van ongeoorloofde pressie op verdachten vermindert. Echter, de geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dat hun verhoorstrategie niet verandert wanneer een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor. Tot slot heeft verhoorbijstand een positief gevolg voor verdachten. Zij voelen zich met de aanwezigheid van een advocaat gesterkt. Dit is echter sterk afhankelijk van het soort verdachte.

Er zijn aanpassingen mogelijk in de werkwijze van politiemedewerkers werkzaam te Brunssum/Landgraaf. Enerzijds is het aan te raden dat verhoorders, bij lichtere vergrijpen waarbij voorafgaand aan het verhoor al voldoende bewijs is voor een bewezenverklaring, advocaten een actieve rol geven tijdens het verhoor. Anderzijds is het aan te raden om in ernstigere zaken en in zaken waarbij het bewijs nog niet rond is, de regels in de wet en het besluit strikt toe te passen en het overleg tussen de verdachte en de advocaat te minimaliseren. Tevens is het aan te bevelen dat verhoorders voorafgaand aan het verhoor even overleggen met de advocaat. Tot slot is het van belang dat politiemedewerkers voorafgaand aan het verhoor secuur te werk gaan.

Lijst van afkortingen

Aanwijzing	Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor
Beleidsbrief OM	Beleid OM Raadsman bij verhoor
Besluit	Besluit inrichting en orde politieverhoor
DD	Delikt en Delinkwent
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EU	Europese Unie
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
GW	Grondwet
HBO	Hoger beroepsonderwijs
HR	Hoge Raad der Nederlanden
Jo.	Juncto
Mr.	Meester in de rechten
MvT	Memorie van toelichting
NJB	Nederlands Juristenblad
NOvA	Nederlandse Orde van Advocaten
Nr.	Nummer
NVJSA	Nederlandse Vereniging van Jonge Strafrechtadvocaten
NVSA	Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten
OM	Openbaar Ministerie
P.	Pagina
PolW.	Politiewet 2012
Protocol	Protocol Raadsman bij politieverhoor
Rb.	Rechtbank
Richtlijn	Richtlijn 2013/48/EU
RvR	Raad voor rechtsbijstand
Stb.	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
Sv	Wetboek van Strafvordering
Vzr.	Voorzieningenrechter

Hoofdstuk 1: Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het onderwerp van het onderzoek geïntroduceerd. Allereerst wordt kort de afstudeerorganisatie beschreven (paragraaf één). Vervolgens wordt in paragraaf twee de probleembeschrijving van het onderzoek uiteengezet. De centrale vraag, de deelvragen en de doelstelling worden weergegeven in paragraaf drie en vier. Daarna volgt de verantwoording van de bronnen en methoden (paragraaf vijf). Het hoofdstuk sluit af met een leeswijzer in paragraaf zes, waarin de opbouw van het onderzoeksrapport wordt vermeld.

§1.1 Afstudeerorganisatie

Op grond van artikel 3 Politiewet 2012 (hierna: PoW) heeft de politie tot taak het verlenen van hulp aan hen die deze behoeven en het daadwerkelijk handhaven van de rechtsorde. Op grond van artikel 11 jo. 12 PoW bestaat 'het daadwerkelijk handhaven van de rechtsorde' uit: het handhaven van de openbare orde, de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde en het verrichten van taken ten behoeve van justitie. Daarnaast beschermt de politie de democratie, grijpt zij in noodsituaties dwingend in, en is zij het gezag op straat.¹ De politie vormt geen zelfstandige macht in de staat, zij verricht haar taken in ondergeschiktheid aan het bevoegd gezag.²

Sinds 1 januari 2013 is de politie op grond van artikel 25 lid 1 PoW georganiseerd in één landelijk politiekorps.³ De nationale politie bestaat uit de Landelijke Eenheid, het Politiedienstencentrum, en tien regionale eenheden, waarvan eenheid Limburg er één is.⁴ Deze regionale eenheid is verdeeld in drie districten met in totaal twaalf basisteams.⁵ Deze scriptie wordt geschreven in opdracht van de politie Brunssum/Landgraaf, district Parkstad-Limburg, eenheid Limburg.

§1.2 Probleembeschrijving

Het huidige Wetboek van Strafvordering is in 1926 in werking getreden. Niet alleen is het wetboek sindsdien vaak gewijzigd, waardoor het minder overzichtelijk werd, ook de samenleving is sinds 1926 sterk veranderd.⁶ Zo zijn er veel nieuwe digitale ontwikkelingen, waardoor criminaliteit zich ook op andere manieren uit.⁷ Mede hierdoor wordt in de komende jaren een nieuw en gemoderniseerd Wetboek van Strafvordering ingevoerd.⁸

Een belangrijke verandering in het Wetboek van Strafvordering betreft het recht van verdachten op toegang van een advocaat tijdens het verhoor door verhorende politiemedewerkers.⁹ De mogelijkheid om je tijdens een verhoor te laten bijstaan door een raadsman wordt ook wel het recht op verhoorbijstand genoemd.¹⁰ Op grond van het Salduz-

¹ 'Over de politie', *Politie* 13 februari 2017, politie.nl/over-de-politie.

² Corstens 2014, p. 105.

³ Mevis 2013, p. 106.

⁴ 'Organisatie: één politie, elf eenheden', *Politie* 20 maart 2017, politie.nl/over-de-politie/een-politie-elf-eenheden.html.

⁵ 'Bijlage Inrichtingsplan Nationale Politie', *Politie* december 2012, te raadplegen via www.reorganisatie-politie.nl.

⁶ 'Zorgen om tijdsplan bij vernieuwing Wetboek van Strafvordering', *Raad voor de rechtspraak* 10 februari 2016, rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Grote-zorgen-om-tijdsplan-bij-vernieuwing-Wetboek-van-Strafvordering.aspx

⁷ 'Waarom een nieuw Wetboek van Strafvordering?', *Rijksoverheid* 13 februari 2017, rijksoverheid.nl/onderwerpen/modernisering-wetboek-van-strafvordering/inhoud/waarom-nieuw-wetboek-van-strafvordering.

⁸ 'Tijdsplan traject modernisering Wetboek van Strafvordering', *Rijksoverheid* 13 februari 2017, rijksoverheid.nl/onderwerpen/modernisering-wetboek-van-strafvordering/inhoud/tijdsplan-traject-modernisering-wetboek-van-strafvordering.

⁹ Contourennota modernisering Wetboek van Strafvordering, *Stcr.* 2015, 40588.

¹⁰ 'Recht van verdachten op verhoorbijstand; ook voor meerderjarigen', *Raad voor Rechtsbijstand* 12 februari 2016, rvr.org/nieuws/2016/februari/recht-van-verdachten-op-verhoorbijstand-ook-voor-meerderjarigen.html.

arrest en verschillende andere arresten van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) en de Hoge Raad¹¹ is in 2010 de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor¹² (hierna: aanwijzing) opgesteld. Deze aanwijzing regelde het recht op verhoorbijstand voor minderjarige verdachten en een recht op consultatiebijstand voor minder- en meerderjarige verdachten. Ook is er naar aanleiding van de arresten van het EHRM op 22 oktober 2013 de Richtlijn 2013/48/EU¹³ van het Europees Parlement en de Raad met minimumvoorschriften voor het recht op rechtsbijstand in strafprocedures tot stand gekomen. Hierin wordt aangegeven dat ook meerderjarige verdachten tijdens een politieverhoor recht hebben op rechtsbijstand van een advocaat. Op grond van artikel 15 van de richtlijn zou deze uiterlijk 27 november 2016 in nationale regelgeving geïmplementeerd moeten zijn. Naar aanleiding hiervan zijn in februari 2015 twee wetsvoorstellen en een ontwerpbesluit ingediend, namelijk het wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman¹⁴, het wetsvoorstel aanvulling van bepalingen over verdachte, raadsman en enkele dwangmiddelen¹⁵ en het Ontwerpbesluit inrichting en orde politieverhoor¹⁶. Vooruitlopend op de wetsvoorstellen en het ontwerpbesluit heeft de Hoge Raad in het arrest van 22 december 2015 aangegeven dat de rechtspraak tot 1 maart 2016 de gelegenheid heeft om de feitelijke implementatie van het recht op verhoorbijstand te realiseren.¹⁷ Met dit arrest wilde de Hoge Raad een prejudiciële procedure bij het Europese Hof van Justitie met betrekking tot de richtlijn voorkomen.¹⁸ Om aan het arrest te voldoen heeft het College van procureurs-generaal in afwachting van de inwerkingtreding van de wetsvoorstellen en het ontwerpbesluit, de Beleidsbrief OM Raadsman bij verhoor¹⁹ (hierna: Beleidsbrief OM) opgesteld waarin wordt aangegeven hoe er per 1 maart 2016 uitvoering moet worden gegeven aan het recht op verhoorbijstand.

Inmiddels zijn de twee wetsvoorstellen en het ontwerpbesluit op 17 november 2016 bekrachtigd en op 1 maart 2017 in werking getreden.²⁰ Daarnaast is er per 1 maart 2017 ook een nieuw OM-beleid²¹ van kracht, waarna de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor en de Beleidsbrief OM zijn komen te vervallen. Momenteel geeft het Wetboek van Strafvordering en het Besluit inrichting en orde politieverhoor uitvoering aan het recht op verhoorbijstand. Het OM-beleid geeft nadere invulling aan het recht op verhoorbijstand voor minderjarige verdachten.

De vraag is hoe het Wetboek van Strafvordering, het Besluit inrichting en orde politieverhoor en het OM-beleid invulling geeft aan het recht op verhoorbijstand. In het nieuwe artikel 28d lid 1 Sv is opgenomen dat op verzoek van de verdachte een raadsman het verhoor kan bijwonen en daaraan kan deelnemen. Maar wat houdt het begrip ‘deelnemen’ precies in? Wat is de rol van de advocaat tijdens een politieverhoor? Welke rechten heeft een advocaat

¹¹ EHRM 11 december 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0404 (*Panovits/Cyprus*); EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*); EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/Polen*); EHRM 24 september 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5780 (*Pishchalnikov/Rusland*); EHRM 13 oktober 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5781 (*Dayanan/Turkije*); EHRM 14 oktober 2010, ECLI:NL:XX:2010:BO3656 (*Brusco/Frankrijk*); HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079 (*Post/Salduz*).

¹² Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt.* 2010, 4003.

¹³ Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU* 2013, L 294/1).

¹⁴ Wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman, *Kamerstukken II* 2014/15, 34 157, 2.

¹⁵ Wetsvoorstel aanvulling van bepalingen over verdachte, raadsman en enkele dwangmiddelen, *Kamerstukken II* 2014/15, 34 159, 2.

¹⁶ Besluit inrichting en orde politieverhoor.

¹⁷ HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608, r.o. 6.4.3.

¹⁸ Sackers & Van Kempen 2016, p. 79.

¹⁹ Beleidsbrief OM, *Stcrt.* 2016, 8884.

²⁰ Besluit tot vaststelling tijdstip inwerkingtreding, *Stb.* 2017, 66.

²¹ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009.

tijdens een politieverhoor? En wat is de reikwijdte daarvan? Treden zij vaak buiten hun rechten tijdens politieverhoren?

Daarnaast is het van belang dat politiemedewerkers op de hoogte zijn van hun bevoegdheden en plichten tijdens een verhoor. Wanneer mogen politiemedewerkers bijvoorbeeld optreden jegens een raadsman? En wanneer is bijvoorbeeld sprake van ordeverstoring door een advocaat van die ernst dat de raadsman door de hulpofficier van justitie uit de verhoorkamer gezet kan worden? Daarbij is het belangrijk om te onderzoeken wat de huidige werkwijze van politiemedewerkers tijdens verhoren is, waarbij een advocaat aanwezig is en hoe deze kan worden verbeterd. Grijpen politiemedewerkers in als een advocaat buiten zijn rechten treedt of de orde verstoort? Of geven verhoorende politiemedewerkers advocaten veel ruimte tijdens het verhoor?

Ook is het van belang te onderzoeken wat de positieve en negatieve gevolgen van verhoorbijstand zijn. Wat zijn de praktische gevolgen van verhoorbijstand? Welke gevolgen heeft het recht op verhoorbijstand voor verdachten? Heeft de aanwezigheid van een advocaat invloed op de proceshouding van verdachten? Nu een advocaat aanwezig is bij het verhoor, is een mogelijk gevolg bijvoorbeeld dat meer verdachten zich gaan en blijven beroepen op hun zwijgrecht.²² Hierdoor worden verhoren minder effectief en zijn misdrijven moeilijker oplosbaar, omdat het lastiger wordt om bewijs rond te krijgen.²³ De informatiewaarde van het verhoor zou als gevolg daarvan afnemen.²⁴

Aangezien de politie dagelijks verdachten verhoort, is het van groot belang dat politiemedewerkers op de hoogte zijn van de rechten van advocaten. Daarnaast is het van belang dat zij op de hoogte zijn van hun eigen bevoegdheden en plichten zodat zij hier voldoende gebruik van kunnen maken. Ook is het van belang dat verhoorende politiemedewerkers op de hoogte zijn van de positieve en negatieve gevolgen van het recht op verhoorbijstand. Wanneer politiemedewerkers over het bovenstaande worden geïnformeerd, kunnen zij hun werkwijze verbeteren en het verhoor efficiënter laten verlopen, conform wetgeving, regelgeving, en jurisprudentie.

§1.3 Centrale vraag

Naar aanleiding van de voorgaande probleembeschrijving is een centrale vraag geformuleerd. In dit onderzoeksrapport wordt antwoord gegeven op deze centrale vraag. De centrale vraag luidt als volgt:

“Welke aanpassingen zijn, als gevolg van het recht op verhoorbijstand, mogelijk en/of nodig in de werkwijze van politiemedewerkers werkzaam te Brunssum/Landgraaf gelet op Nederlandse en Europese wet- en regelgeving en jurisprudentie?”

Met behulp van onderstaande deelvragen zal de centrale vraag worden beantwoord. De volgende deelvragen zijn opgesteld:

1. Hoe is het recht op verhoorbijstand tot stand gekomen?
2. Wat houdt het recht op verhoorbijstand, zowel voor de politie als de advocatuur, in?
3. Hoe wordt er in de praktijk uitvoering gegeven aan het recht op verhoorbijstand?
4. Wat zijn de positieve en negatieve gevolgen van het recht op verhoorbijstand?
5. Welke juridisch toelaatbare en bruikbare aanpassingen kunnen in de werkwijze van politiemedewerkers worden gemaakt, zodat deze wordt verbeterd?

²² Kronenberg & De Wilde 2012, p. 160.

²³ ‘Misdrijven moeilijker op te lossen door advocaat bij verhoor’, *Redactie Mr.* 23 mei 2016, mr-online.nl/misdrijven-moeilijker-op-te-lossen-door-advocaat-bij-verhoor/.

²⁴ Corstens 2014, p. 318.

§1.4 Doelstelling

De doelstelling is om op 29 mei 2017 een onderzoeksrapport te overhandigen aan de politie te Brunssum/Landgraaf met daarin aanbevelingen voor de werkwijze tijdens verhoor gelet op het recht op verhoorbijstand, zodat verhorende politiemedewerkers het verhoor efficiënter kunnen laten verlopen.

§1.5 Verantwoording

De bronnen en methoden waarmee onderzoeksresultaten in de scriptie zijn verzameld, worden in deze paragraaf verantwoord. Dit om na te gaan of deze betrouwbaar en valide zijn. Dit onderzoek is een praktijkgericht juridisch onderzoek. De scriptie bestaat daarom uit een juridisch en een praktijkgericht gedeelte, waarin verschillende methoden zijn toegepast om tot de juiste onderzoeksresultaten te komen.

Bij het juridische gedeelte is veelvuldig gebruik gemaakt van een rechtsbronnen- en literatuuronderzoek. Schriftelijke bronnen zijn geselecteerd, geraadpleegd, geanalyseerd, vergeleken en geïnterpreteerd. Bij het praktijkgedeelte van het onderzoek is de praktijk op een kwalitatieve manier onderzocht, namelijk door middel van casestudy. Hierbij zijn interviews en resultaten van observatieonderzoeken geanalyseerd, vergeleken en geïnterpreteerd.

De onderzoeksmethode, die is toegepast bij de juridische hoofdstukken, is inhoudsanalyse. Hierbij is gebruik gemaakt van bestaande wet- en regelgeving, documenten en jurisprudentie. Betrouwbaarheid van deze bronnen kan worden aangenomen. Daarnaast is literatuur, waaronder tijdschriftartikelen van diverse auteurs, geraadpleegd. Deze bronnen zijn betrouwbaar, omdat zij redelijk actueel zijn verschenen en door professionals zijn geschreven. Om de betrouwbaarheid te verifiëren is gekeken naar de achtergrond van de auteur, de afkomst en datum van de bron, en de plaats waar het artikel is gepubliceerd. De gebruikte literatuur zal door middel van voetnoten controleerbaar zijn. Het onderzoek kan als kwalitatief worden aangemerkt.

Voor de invulling van het praktijkgerichte deel van het onderzoek is de volgende onderzoeksmethode toegepast: halfgestructureerde interviews. Voor de interviews zijn verschillende experts uit het werkveld geselecteerd, namelijk acht (verhorende) politiemedewerkers en twee advocaten. Politiemedewerkers verhoren verdachten en advocaten bieden verhoorbijstand. Hierdoor zijn deze beroepsgroepen geschikt geacht om respondenten uit te verwerven. Alle respondenten hebben ervaring met het recht op verhoorbijstand en hebben de wetwijziging in de praktijk meegemaakt. De respondenten zijn allen werkzaam, als politiemedewerker of advocaat, voor en na de invoering van het recht op verhoorbijstand. Het merendeel van de geïnterviewde politiemedewerkers verhoort wekelijks verdachten. De geïnterviewde advocaten bieden maandelijks verhoorbijstand aan verdachten. De respondenten kregen tijdens het interview de ruimte om hun visie zo volledig mogelijk weer te geven. Door hun professie en vakkundigheid ten aanzien van het geldende recht, is de interpretatie die voortvloeit uit de interviews valide. De antwoorden van de respondenten zijn zo letterlijk mogelijk overgenomen. Zodoende wordt een mogelijk verkeerde interpretatie van antwoorden van de respondenten voorkomen. De respondenten hebben ingestemd met het opnemen van de interviews. Deze opnames dienden enkel voor het uitschrijven van de interviews. De interviews zijn uitgewerkt in interviewverslagen, vindbaar in de bijlagen 1 tot en met 9.

Tevens heeft de onderzoeker door het observeren van vier verhoren, waarbij een advocaat aanwezig was, een goed beeld verkregen van de praktijk. Deze ervaringen zijn een waardevolle toevoeging voor het gehele onderzoek en hebben voor inspiratie voor de aanbevelingen gezorgd.

§1.6 Leeswijzer

Dit onderzoek bestaat uit zes hoofdstukken. In deze zes hoofdstukken zullen de inleiding, de vijf deelvragen en de aanbevelingen worden behandeld. Hoofdstuk één vormt de inleiding en introduceert het onderwerp van deze scriptie. Hierin wordt de afstudeerorganisatie, de probleembeschrijving, de centrale vraag en deelvragen, de doelstelling, en de verantwoording van bronnen en methoden besproken. Hoofdstuk twee en drie vormen het juridisch kader en behandelen de eerste en tweede deelvraag. In deze hoofdstukken wordt de totstandkoming en inhoud van het recht op verhoorbijstand besproken aan de hand van relevante jurisprudentie, literatuur, en wet- en regelgeving. In hoofdstuk vier wordt besproken hoe er in de praktijk uitvoering wordt gegeven aan het recht op verhoorbijstand en welke rol een advocaat hierin heeft. Vervolgens wordt in hoofdstuk vijf ingegaan op de negatieve en positieve gevolgen van het recht op verhoorbijstand. Ten slotte wordt in hoofdstuk zes een samenvatting gegeven en zullen aanbevelingen worden gedaan voor de werkwijze tijdens verhoor gelet op het recht op verhoorbijstand. Deze aanbevelingen zullen antwoord geven op de centrale vraag van dit onderzoek.

In dit onderzoeksrapport wordt zowel de term advocaat als raadsman gebruikt. Deze benamingen staan synoniem aan elkaar. Daarnaast wordt met 'raadsman' en 'hij' tevens 'raadvrouw' en 'zij' bedoeld.

Hoofdstuk 2: De totstandkoming van het recht op verhoorbijstand

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe het recht op verhoorbijstand voor minder- en meerderjarige verdachten tot stand is gekomen. Ten eerste wordt aan een aantal algemene begrippen betekenis gegeven. Vervolgens wordt in paragraaf twee de totstandkoming van het voorstadium van het recht op verhoorbijstand besproken, namelijk het recht op consultatiebijstand. Dit recht is naar aanleiding van het Salduz-arrest en navolgende jurisprudentie tot stand gekomen. Tot 1 maart 2017 heeft de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor aan dit recht uitvoering gegeven. Naar aanleiding van de Salduz-jurisprudentie is de Richtlijn 2013/48/EU tot stand gekomen. Deze richtlijn komt aan bod in paragraaf drie. De wetsvoorstellen en het ontwerpbesluit die uit de richtlijn zijn voortgevloeid worden besproken in paragraaf vier. Het arrest van de Hoge Raad op 22 december 2015, waarin staat aangegeven dat met ingang van 1 maart 2016 uitvoering aan het recht op verhoorbijstand moet worden gegeven, wordt in paragraaf vijf besproken. Tot slot wordt de Beleidsbrief OM besproken, deze gaf van 1 maart 2016 tot en met 1 maart 2017 uitvoering aan het recht op verhoorbijstand.

§2.1 Begrippen

Het verdachtenverhoor

Onder verdachtenverhoor wordt verstaan: 'alle vragen aan een door een opsporingsambtenaar als verdachte aangemerkt persoon omtrent diens betrokkenheid bij een geconstateerd strafbaar feit'.²⁵ Het verhoor is een belangrijke opsporingsmethode en kan in persoon of via videoconferentie plaatsvinden. Het verhoren van verdachten is mogelijk doordat de politie over dwangmiddelen, zoals het ophouden voor onderzoek, de in verzekeringstelling en de voorlopige hechtenis, beschikt waarmee zij verdachten van hun vrijheid kan beroven.²⁶ Bij het verhoren van verdachten staat waarheidsvinding centraal en gaat het dus niet uitsluitend om het verkrijgen van een bekentenis.²⁷

De uitvoering van een verdachtenverhoor is onderverdeeld in drie fasen: het eerste contact, het persoonsgericht verhoor, en het zaakgericht verhoor. Deze volgorde heeft een opbouwend karakter met onderwerpen van niet-beladen tot beladen. De eerste twee fasen, het eerste contact en het persoonsgericht verhoor, proberen een inschatting te maken van de persoon die achter de verdachte schuilt. De kern van het verdachtenverhoor bestaat uit het zaakgericht verhoor. In deze fase probeert de verhoorder er achter te komen of de verdachte schuldig is aan het plegen van een delict.²⁸

In de wet zijn voorschriften opgenomen die het gedrag van politiemedewerkers tijdens het verhoor normeren. Op grond van artikel 29 lid 1 tweede volzin Sv zijn verdachten tijdens het verhoor niet tot antwoorden verplicht. Volgens artikel 29 lid 2 Sv moeten verhoorende politiemedewerkers verdachten voorafgaand aan het verhoor wijzen op dit recht. Wanneer politiemedewerkers verdachten niet op hun zwijgrecht wijzen, kan dit leiden tot bewijsuitsluiting van de verklaring, tenzij verdachten door het achterwege laten niet in hun belang zijn geschaad.²⁹ Dat bovenstaande mededeling is gedaan, moet op grond van artikel 29 lid 3 Sv worden opgenomen in het proces-verbaal van verhoor. Zo krijgen verdachten nog eens uitdrukkelijk te horen dat zij recht hebben om te zwijgen. Een desondanks afgelegde (bekenende) verklaring van de verdachte wordt hierdoor betrouwbaarder. Bovendien zal de verhoorende politiemedewerker, door aan de plicht te voldoen de verdachte op zijn zwijgrecht te wijzen, zichzelf nog eens duidelijk maken dat het verhoor niet moet worden toegepast op

²⁵ HR 2 oktober 1979, ECLI:NL:HR:1979:AB7396; HR 7 oktober 1980, ECLI:NL:HR:1980:AB9959.

²⁶ Corstens 2014, p. 304.

²⁷ Amelsvoort, Rispens & Grolman 2015, p. 338.

²⁸ Amelsvoort, Rispens & Grolman 2015, p. 388-399.

²⁹ HR 2 oktober 1979, ECLI:NL:HR:1979:AB7396 (*Nalatige inspecteur*).

een wijze die de verdachte dwingt te spreken.³⁰ Tot slot weerhoudt de wetgever op deze manier verdachten ervan om ongewild medewerking aan hun eigen veroordeling te verlenen. Verdachten kunnen op grond van het nemo tenetur-beginsel namelijk niet verplicht worden actief aan hun eigen veroordeling mee te werken.³¹

Op grond van artikel 29 lid 1 eerste volzin Sv moet een verklaring in vrijheid zijn afgelegd. Foltering, marteling, te indringend verhoren, het doen van valse beloften, misleiding, en het inzetten van trucs is niet toegestaan. Toch is er tijdens een verhoor altijd sprake van een zekere, psychologische druk en binnen bepaalde grenzen zijn indringende verhoortechnieken toegestaan. Het is en blijft namelijk 'dwangcommunicatie' met als doel waarheidsvinding.³²

De verdachte

De verdachte is het centrale onderwerp tijdens het opsporingsonderzoek. Hij of zij is degene om wie het in de strafzaak draait en op wie het strafrecht wordt losgelaten. Artikel 27 lid 1 Sv definieert de verdachte als degene te wiens aanzien uit feiten en omstandigheden een redelijk vermoeden van schuld aan een strafbaar feit voortvloeit. Uit deze definitie vloeien de nodige eisen en waarborgen voort.³³

De eerste eis die uit de definitie voortvloeit is het gegeven dat sprake moet zijn van een verdenking van een strafbaar feit. Naast verdenking moet er sprake zijn van een vermoeden. Dit vermoeden moet gebaseerd zijn op feiten en omstandigheden. Het moet gaan om controleerbare bronnen, zoals ervaringen van politiemedewerkers, feiten van algemene bekendheid, verklaringen van personen en concrete feiten. Vervolgens moet het uit feiten en omstandigheden opgebouwd vermoeden 'redelijk' zijn. Het vermoeden moet objectief uit de feiten en omstandigheden zijn af te leiden. Andere, redelijk denkende mensen, zouden op grond van dezelfde feiten en omstandigheden tot het oordeel moeten kunnen komen dat sprake is van verdenking. Hiermee wordt een te subjectieve conclusie van een politiemedewerker uitgesloten. De beantwoording van de vraag wat nu redelijk is, is sterk afhankelijk van de omstandigheden van het concrete geval.³⁴

Waarborgen van verdachten zijn: onschuldpresumptie, recht op informatie, recht op kennisneming van processtukken, recht om te worden gehoord, aanspraak op vertaling en vertolking, bijstand van een raadsman, voortvarendheid, onderzoekshandelingen laten verrichten, en geen medewerking aan de eigen veroordeling.³⁵

De (piket)advocaat

Een belangrijke deelnemer aan het strafproces is de advocaat. Op grond van artikel 18 GW en artikel 6 lid 3 onder c Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (hierna: EVRM) hebben verdachten in het strafproces recht op een advocaat en worden verdachten dan ook in veel strafzaken bijgestaan door een advocaat. Advocaten geven juridische bijstand, staan verdachten bij en voeren het woord voor verdachten.³⁶ Op grond van artikel 10a van de Advocatenwet hoort de advocaat zorg te dragen voor de rechtsbescherming van zijn cliënt in het belang van een goede rechtsbedeling. Daarnaast is het de taak van een advocaat om zijn of haar cliënten juridisch te adviseren, steunen en begeleiden. De strafrechtadvocaat heeft twee specifieke taken, namelijk het controleren of politie en justitie jegens cliënten hun bevoegdheden niet overschrijden en het verdedigen van hun cliënten.³⁷

³⁰ Mevis 2013, p. 373.

³¹ Bosch, Dolman & Mulder 2013, p. 76.

³² Mevis 2013, p. 373 – 374.

³³ Mevis 2013, p. 364-365.

³⁴ Mevis 2013, p. 365

³⁵ Mevis 2013, p. 366-372.

³⁶ Corstens 2014, p. 96.

³⁷ Boksem e.a. 2011, p. 13.

Advocaten moeten aan bepaalde voorwaarden voldoen, bijvoorbeeld aan bepaalde opleidingseisen. Zo moeten zij een eed of belofte afleggen. Daarnaast moeten zij op grond van artikel 37 lid 1 Sv verplicht lid zijn van de Nederlandse Orde van Advocaten (hierna: NOvA).³⁸ Advocaten moeten zich ook aan bepaalde beroepsregels houden. Zij moeten altijd deskundig, onafhankelijk, vertrouwelijk, integer en partijdig handelen. Indien een advocaat zich niet aan de beroepsregels houdt, kan hij of zij voor de tuchtrechter worden gebracht. De tuchtrechter kan hem of haar een berisping of waarschuwing opleggen, of de advocaat tijdelijk of volledig uit zijn of haar beroep zetten.³⁹

Op grond van artikel 38 lid 1 Sv is elke verdachte ten alle tijden bevoegd, op eigen kosten, een advocaat te kiezen. Op grond van artikel 39 lid 1 Sv kunnen aangehouden verdachten in sommige gevallen kosteloos een piketadvocaat toegewezen krijgen door de Raad van Rechtsbijstand (hierna: RvR). Hierbij kunnen bepaalde voorkeuren voor een advocaat door de verdachte worden aangegeven (lid 2). Deze regeling geldt op grond van artikel 488 lid 1 Sv ook voor minderjarigen. Een aangewezen raadsman is een deelnemer aan de zogenoemde piketregeling en heeft zich bereid verklaard bij toerbeurt voor deze dienstverlening beschikbaar te zijn.⁴⁰

De piketregeling

De piketregeling is een samenwerkingsverband van vele advocaten die oproepbaar zijn op het moment dat verdachten behoefte hebben aan rechtsbijstand. Alle piketadvocaten bezitten een bepaalde minimumkwaliteit en voldoen aan de inschrijvingsvoorwaarden voor de toelating tot de piketdienst. Deze inschrijvingsvoorwaarden luiden als volgt: een strafpiketkursus volgen, minstens drie keer meelopen met piketdiensten en voorgeleidingen met een ervaren advocaat, en slagen voor het examen straf- en strafprocesrecht.⁴¹

Wanneer een aangehouden verdachte rechtsbijstand wenst of nodig heeft, doet de hulpofficier van justitie hiervan melding bij de piketcentrale van de RvR. De piketcentrale stelt, onder verantwoordelijkheid van de RvR, vervolgens een dienstdoende strafpiketadvocaat in kennis. Voor strafpiketadvocaten geldt een termijn van 45 minuten om een melding te accepteren. Na die 45 minuten wordt de melding automatisch aangeboden aan de volgende raadsman.⁴² Na acceptatie behoort de piketadvocaat zich zo snel mogelijk naar het betreffende politiebureau te verplaatsen om de verdachte rechtsbijstand te verlenen.⁴³

De piketcentrales zijn dagelijks van 07.00 uur tot 20.00 uur operationeel. Meldingen buiten deze periode worden de volgende ochtend om 07.00 uur doorgegeven aan de piketadvocaten, waarna deze advocaten uiterlijk om 9.00 uur op het politiebureau moeten zijn.⁴⁴ Hierop zijn enkele uitzonderingen, namelijk levensdelicten, gijzelingen, ontvoeringen of zaken met een grote maatschappelijke impact. In deze gevallen wordt buiten openingstijden een melding aangenomen en uitgezet naar de piketadvocaat die de volgende dag dienst heeft.⁴⁵ De in dienst zijnde piketadvocaten moeten van 07.00 uur tot 20.00 uur beschikbaar en bereikbaar zijn per telefoon of e-mail, ook tijdens het weekend en op feestdagen.

³⁸ Mevis 2013, p. 112-113.

³⁹ 'Wat doet een advocaat?', *Nederlandse Orde van Advocaten* 10 april 2017, advocatenorde.nl/187/consumenten/wat-doet-een-advocaat.html.

⁴⁰ Boksem e.a. 2011, p. 29.

⁴¹ 'Vanaf welk moment heb ik recht op een advocaat?', *Judex* 10 april 2017, judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/de-strafrechtadvocaat/artikelen/256/vanaf-welk-moment-heb-ik-recht-op-een-advocaat_.htm.

⁴² 'Piket', *Raad voor Rechtsbijstand* 10 april 2017, rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket.html.

⁴³ 'Vanaf welk moment heb ik recht op een advocaat?', *Judex* 10 april 2017, judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/de-strafrechtadvocaat/artikelen/256/vanaf-welk-moment-heb-ik-recht-op-een-advocaat_.htm.

⁴⁴ Boksem e.a. 2011, p. 38.

⁴⁵ 'Piket', *Raad voor Rechtsbijstand* 10 april 2017, rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket.html.

Wanneer een piketadvocaat hieraan niet kan voldoen, dan dient hij zelf uiterlijk 24 uur voordat zijn dienst begint ruiling of waarneming te regelen.⁴⁶

Niet voor alle verdachten wordt het recht op rechtsbijstand door een piketadvocaat vergoed. Dit is onder andere afhankelijk van de type verdachte en de zwaarte van de straf die wettelijk gesteld is op het strafbare feit.⁴⁷ Op grond van artikel 28b lid 1 Sv wordt voor kwetsbare verdachten en verdachten van een misdrijf waarop een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer staat altijd een raadsman aangewezen. Lid 2 geeft aan dat verdachten, die zijn aangehouden voor een strafbaar feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten, ook recht hebben op vergoede rechtsbijstand. Verdachten die zijn aangehouden voor een strafbaar feit waarvoor geen voorlopige hechtenis is toegelaten, moeten zelf contact opnemen met een advocaat en deze ook zelf financieren (lid 3).

Advocaten krijgen voor verhoorbijstand in de piketfase vastgestelde tarieven, waarbij de hoogte afhankelijk is van de zwaarte van de zaak. In de Beleidsregel vergoeding verhoor bijstand⁴⁸ is de grondslag voor vergoedingen aan advocaten voor verleende verhoorbijstand in de piketfase opgenomen. Op grond van artikel 3 lid 1 van de beleidsregel is de vergoeding voor advocaten die verhoorbijstand verlenen in piketzaken 1,5 punt voor lichte zaken (sub b) en 3 punten voor zware zaken (sub a), zowel voor zaken van meerderjarige- als van minderjarige verdachten. Onder lichte zaken worden misdrijven, waarvoor in verzekeringstelling mogelijk is, verstaan. Onder zware zaken worden 12-jaarsfeiten, misdrijven met een dodelijk slachtoffer/zwaar lichamelijk letsel en zware zedenzaken verstaan.

§2.2 Jurisprudentie en Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

Salduz-arrest

Op grond van artikel 6 EVRM heeft een ieder tegen wie een vervolging is ingesteld recht op een eerlijk proces. Het Nederlandse strafprocesrecht kende van oudsher geen recht van consultatie- of verhoorbijstand. Hierin is verandering gekomen na verschillende uitspraken van het EHRM, in het bijzonder het Salduz-arrest.⁴⁹ In dit arrest oordeelde het EHRM dat het recht op een eerlijk proces, artikel 6 EVRM, is geschonden als een aangehouden verdachte voor zijn of haar eerste verhoor niet in de gelegenheid is gesteld om een advocaat te raadplegen.⁵⁰

In de zaak Salduz tegen Turkije werd de 17-jarige Koerdisch-Turkse Yusuf Salduz door de Turkse politie gearresteerd en in verzekering gesteld op verdenking van deelname aan een illegale demonstratie en het ophangen van een verboden pro-Koerdisch spandoek aan een brug. Voorafgaand aan en tijdens zijn eerste verhoor was geen advocaat aanwezig en legde hij een bekentenis af. Toen hij werd voorgeleid aan de onderzoeksrechter en de openbaar aanklager trok hij deze bekentenis in en bracht hij naar voren dat hij alleen in de buurt was van de demonstratie, maar daaraan niet had deelgenomen. Hij gaf aan een bekennende verklaring te hebben afgelegd, omdat hij onder druk werd gezet en werd geslagen tijdens het politieverhoor. Pas na inbewaringstelling kreeg hij voor het eerst een raadsman te spreken. Ondanks het intrekken van zijn verklaring werd hij veroordeeld tot 2,5 jaar gevangenisstraf, onder meer gebaseerd op de onder dwang afgelegde, bekennende maar ingetrokken verklaring. Toen zijn hoger beroep ongegrond werd verklaard, richtte Salduz zich tot het EHRM met de vraag of zijn recht op een eerlijk proces was geschonden. De Gewone Kamer van het EHRM oordeelde dat dit niet het geval was. Maar toen de zaak opnieuw werd behandeld door de Grote Kamer van het EHRM bleek dat zijn recht op een eerlijk proces wel

⁴⁶ 'Reglement Piket', *Raad voor Rechtsbijstand* 12 april 2017, te raadplegen via www.rvr.org.

⁴⁷ 'Piket', *Raad voor Rechtsbijstand* 10 april 2017, rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket.html.

⁴⁸ *Stcrt*, 2017, 13508 (Voorpublicatie tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000 in verband met onder meer de uitbreiding van het recht naar meerderjarige verdachten).

⁴⁹ Corstens 2014, p. 315.

⁵⁰ EHRM 27 november 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0402 (*Salduz/Turkije*).

degelijk was geschonden, aangezien '(...) the absence of a lawyer while he was in police custody irretrievably affected his defence rights.' Het EHRM oordeelde dat een verdachte toegang tot een advocaat –'access to a lawyer'- moet hebben vanaf het moment dat een aanvang wordt gemaakt met het verhoren van de verdachte door de politie, tenzij er sprake is van dwingende redenen. Aangehouden verdachten hebben volgens het EHRM recht om een advocaat te spreken voorafgaand aan het verhoor. Op grond van dit arrest is het recht op consultatiebijstand door een raadsman aan verdachten in de Nederlandse strafrechtspraktijk ingevoerd.⁵¹

Post-Salduz jurisprudentie

Na de uitspraak in de zaak Salduz volgde nog een reeks uitspraken van het EHRM omtrent rechtsbijstand voorafgaand en tijdens het politieverhoor. Naar aanleiding van deze arresten is het recht voor aangehouden verdachten op rechtsbijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor tot stand gekomen. Hieronder zal een aantal belangrijke arresten van het EHRM worden besproken.

In de zaak Panovits tegen Cyprus werd de 17-jarige Panovits uitgenodigd op het politiebureau in verband met zijn betrokkenheid bij een roofmoord. Het politieverhoor vond vervolgens plaats zonder dat Panovits de mogelijkheid had gehad om voorafgaand aan het verhoor een advocaat te raadplegen. Tijdens het politieverhoor legde Panovits een bekennende verklaring af. Later verklaarde hij dat deze verklaring onder druk was afgelegd. Er zou onder andere psychologische druk op hem zijn uitgeoefend, valse beloftes en bedreigingen zouden zijn gedaan en hij zou zijn misleid. Ook zou hij onder invloed zijn geweest van alcohol gedurende het verhoor, waardoor hij niet in staat zou zijn geweest om een verklaring af te leggen. Door het gerecht in eerste aanleg werd zijn verklaring als bewijs toegelaten, omdat Panovits geen beroep had gedaan op een wettelijke bepaling waaruit het recht op rechtsbijstand bleek. Toen vervolgens ook uit hoger beroep volgde dat zijn recht op rechtsbijstand niet was geschonden, stapte Panovits naar het EHRM. Het EHRM oordeelde dat een verdachte vóór het eerste politieverhoor moet worden gewezen op het recht op rechtsbijstand. Ook uit dit arrest vloeit dus voort dat aangehouden verdachten het recht hebben om een raadsman te consulteren voorafgaand aan het verhoor. De politie moet een verdachte wijzen op dit recht, tenzij de verdachte uitdrukkelijk, dan wel stilzwijgend, maar in elk geval ondubbelzinnig afstand doet van zijn recht op rechtsbijstand voorafgaand aan het politieverhoor. Daarnaast is in dit arrest bepaald dat aangehouden minderjarige verdachten, naast het recht op consultatiebijstand, recht hebben om zich tijdens het verhoor te laten bijstaan door een raadsman of een vertrouwenspersoon.⁵²

Een aantal maanden na het Salduz-arrest en het Panovits-arrest volgde het Shabelnik-arrest. De meerderjarige Shabelnik werd gearresteerd en verhoord wegens verdenking van ontvoering en moord van een minderjarig meisje. Bij zijn verhoren was geen raadsman aanwezig en legde hij meerdere bekentenissen af. Daarnaast gaf Shabelnik aan dat hij een getuigenverklaring wenste af te leggen met betrekking tot een andere moord. Hierbij wenste hij geen gebruik te maken van een raadsman. Tijdens het verhoor bekende hij dat hij nog een tweede persoon vermoord had. Maar tijdens de terechtzitting ontkende Shabelnik de tweede moord en gaf hij aan onder druk te zijn gezet om het feit te bekennen en om afstand te doen van zijn recht op rechtsbijstand. Ondanks de latere ontkening werd hij veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf. Na de uitspraak van de rechter richtte Shabelnik zich tot het EHRM met de stelling dat artikel 6 EVRM was geschonden, aangezien hij niet vrijwillig had verklaard over de tweede moord. Het EHRM concludeerde dat in dit geval inderdaad sprake was van een schending van het recht op een eerlijk proces. Dit omdat Shabelnik in de war gebracht werd door de verhoorders, aangezien hij eigenlijk als getuige gehoord zou worden, maar als verdachte werd ondervraagd. Daarnaast vond het verhoor plaats zonder

⁵¹ EHRM 27 november 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0402 (*Salduz/Turkije*).

⁵² EHRM 11 december 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0404 (*Panovits/Cyprus*).

bijstand van een raadsman.⁵³

In de zaak Plonka tegen Polen werd mevrouw Plonka gearresteerd en verdacht van het doodsteken van een collega. Plonka ondertekende voorafgaand aan de politieverhoren een standaardformulier waarin stond dat ze op de hoogte was van haar rechten. Tijdens de verhoren was geen raadsman aanwezig en Plonka bekende dat ze haar collega had doodgestoken. Tijdens de terechtzitting gaf Plonka aan de bekentenis onder druk van politiemedewerkers afgelegd te hebben. Ze stapte naar het EHRM, omdat ze vond dat artikel 6 EVRM geschonden was, aangezien zij tijdens het onderzoeksproces geen toegang had gekregen tot een advocaat. Het EHRM concludeerde dat uit het ondertekenen van een standaardformulier niet voldoende blijkt dat een verdachte afstand doet van het recht op rechtsbijstand, waardoor in deze zaak een inbreuk was gemaakt op artikel 6 EVRM. Het EHRM oordeelde dat een verdachte uitdrukkelijk, dan wel stilzwijgend ondubbelzinnig afstand moet doen van het recht op rechtsbijstand. Het invullen van een standaardformulier voldoet hier niet aan.⁵⁴

In het arrest Pishchalnikov tegen Rusland benadrukt het EHRM dat een verdachte recht heeft op bijstand van een advocaat tijdens een politieverhoor. Pishchalnikov werd verdacht van betrokkenheid bij een overval. Hij zou uitdrukkelijk hebben verzocht om consultatiebijstand, maar daar werd geen gehoor aan gegeven. Hij werd meerdere keren verhoord, in afwezigheid van een advocaat. Daarbij legde hij een bekennde verklaring af. Pishchalnikov was van mening dat zijn proces was geschonden op grond van artikel 6 EVRM en stapte naar het EHRM. Het EHRM concludeerde dat zijn rechten zodanig waren aangetast tijdens het onderzoeksproces, dat er inderdaad geen sprake was van een eerlijk proces. Pishchalnikov had voorafgaand en tijdens de verhoren rechtsbijstand moeten krijgen van een advocaat. Van politiemedewerkers kan een actieve houding worden verwacht om een advocaat te regelen voor een verdachte.⁵⁵

In de zaak Dayanan tegen Turkije werd Dayanan verdacht van deelneming aan een illegale gewapende organisatie. Tijdens zijn verhoren, waarbij hij alles ontkende, werd hij niet bijgestaan door een advocaat. Tijdens de terechtzitting werd hij, ondanks zijn ontkening, toch veroordeeld. Dayanan vond dat hem ten onrechte rechtsbijstand tijdens de politieverhoren was onzegd en stapte naar het EHRM. Het EHRM stelde uitdrukkelijk dat een eerlijk proces eist dat verdachten daadwerkelijk in de gelegenheid moeten worden gesteld om bijstand te krijgen van een advocaat tijdens een verhoor. Het EHRM oordeelde dat het gebrek aan bijstand tijdens het verhoor ertoe leidt dat het gehele strafproces in strijd is met artikel 6 EVRM. Ook geeft het EHRM aan dat verklaringen die zijn afgelegd tijdens een politieverhoor zonder rechtsbijstand onrechtmatig moeten worden verklaard.⁵⁶

Dit arrest heeft betrekking op Brusco, die urenlang als getuige werd verhoord, maar werd veroordeeld op grond van zijn beëdigde verklaring. Het EHRM oordeelde dat er sprake was van een schending van het recht op een eerlijk proces, omdat Brusco niet in de mogelijkheid werd gesteld om gebruik te maken van rechtsbijstand tijdens het verhoor en hem geen cautie was verleend. Het EHRM oordeelde opnieuw dat verdachten het recht hebben om voorafgaand aan en tijdens het verhoor een advocaat te raadplegen.⁵⁷

Hoge Raad 30 juni 2009

Naar aanleiding van de arresten van het EHRM heeft de Hoge Raad op 30 juni 2009 in een arrest betekenis gegeven aan de Salduz-rechtspraak voor de Nederlandse strafrechtspleging. Met dit arrest geeft de Hoge Raad uitleg aan de arresten van het EHRM

⁵³ EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).

⁵⁴ EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/Polen*).

⁵⁵ EHRM 24 september 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5780 (*Pishchalnikov/Rusland*).

⁵⁶ EHRM 13 oktober 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5781 (*Dayanan/Turkije*).

⁵⁷ EHRM 14 oktober 2010, ECLI:NL:XX:2010:BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).

en vertaalt deze naar de Nederlandse situatie. In deze zaak werd de verdachte niet in de gelegenheid gesteld om voorafgaand aan politieverhoren een advocaat te raadplegen. De Hoge Raad leidt uit de EHRM-rechtspraak af dat elke aangehouden verdachte op grond van artikel 6 EVRM in elk geval recht heeft op consultatiebijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor. Een aangehouden verdachte dient hiervan, vóór de aanvang van het eerste verhoor, op de hoogte te worden gesteld. Aangehouden minderjarigen verdachten en andere kwetsbare verdachten hebben daarnaast ook recht op bijstand van een raadsman of andere vertrouwenspersoon tijdens de politieverhoren. Verdachten moeten dus de gelegenheid krijgen om voorafgaand aan het eerste politieverhoor een advocaat te raadplegen, tenzij de verdachte uitdrukkelijk of stilzwijgend maar in elk geval ondubbelzinnig afstand heeft gedaan van het recht, dan wel bij het bestaan van dwingende redenen. Als een verdachte niet in de gelegenheid is gesteld om voorafgaand aan het eerste politieverhoor een raadsman te raadplegen, dan levert dat in beginsel een vormverzuim als bedoeld in artikel 359 Sv op.⁵⁸

Bovenstaande jurisprudentie heeft veel verandering gebracht in de praktische gang van zaken rondom de eerste politieverhoren, zowel voor de opsporingsinstanties als voor de advocatuur.⁵⁹

Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor

Voor de politiepraktijk waren de rechten voor verdachten op grond van de bovenstaande jurisprudentie in 2010 tijdelijk vastgelegd in de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor van het College van procureurs-generaal. Hierin werd datgene wat de Hoge Raad voorschreef nader uitgewerkt in voorschriften voor verhoerende politiemedewerkers. De aanwijzing regelde de uitvoering van het recht op verhoorbijstand voor minderjarige verdachten en het recht op consultatiebijstand voor minder- en meerderjarige verdachten. De aanwijzing is op 1 maart 2017 komen te vervallen.⁶⁰

§2.3 Richtlijn 2013/48/EU

De erkenning van het recht op verhoorbijstand is, net als het recht op consultatiebijstand, door het EHRM aan Nederland aangereikt als een interpretatie van artikel 6 EVRM.⁶¹ Naar aanleiding van onder andere de jurisprudentie genoemd in de vorige paragraaf is op 22 oktober 2013 een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad van de Europese Unie gepubliceerd, namelijk de richtlijn 2013/48/EU⁶².

Op grond van Artikel 1 van Richtlijn 2013/48/EU (hierna: richtlijn) bevat de richtlijn onder andere minimumvoorschriften betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures. De richtlijn is volgens artikel 2 van toepassing op de verdachten of beklaagden in een strafprocedure, vanaf het ogenblik waarop zij er door de bevoegde autoriteiten van een lidstaat door middel van een officiële kennisgeving of anderszins van in kennis worden gesteld dat zij ervan worden verdacht of beschuldigd een strafbaar feit te hebben begaan, ongeacht of hen hun vrijheid is ontnomen. Op grond van artikel 15 van de richtlijn moesten Nederland en alle andere lidstaten uiterlijk op 27 november 2016 de richtlijn hebben omgezet in nationale wetgeving.

In artikel 3 lid 1 en 2 van de richtlijn staat aangegeven dat lidstaten ervoor dienen te zorgen dat verdachten recht hebben op toegang tot een advocaat, zonder onnodig uitstel. Op grond van lid 3 houdt dit in dat verdachten recht hebben de advocaat voor het verhoor onder vier

⁵⁸ HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079 (*Post/Salduz*).

⁵⁹ Boksem e.a. 2011, p. 38.

⁶⁰ Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt*, 2010, 4003.

⁶¹ Mevis 2013, p. 377.

⁶² Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU* 2013, L 294/1).

ogen te ontmoeten en met hem te communiceren (sub a). Ook moeten verdachten recht krijgen op een advocaat tijdens verhoren en moet de advocaat daadwerkelijk in de gelegenheid worden gesteld om aan het verhoor te mogen deelnemen (sub b). De richtlijn geeft in de overwegingen aan dat de advocaat tijdens een politieverhoor onder meer vragen mag stellen, verduidelijking mag vragen en verklaringen mag afleggen.

Artikel 3 lid 6 van de richtlijn geeft aan onder welke uitzonderlijke omstandigheden de lidstaten tijdelijk kunnen afwijken van verhoorbijstand. Dit is alleen het geval bij een van de volgende dwingende redenen:

- indien er sprake is van een dringende noodzaak om ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen;
- indien onmiddellijk optreden door de onderzoek autoriteiten noodzakelijk is om te voorkomen dat de strafprocedure substantiële schade wordt toegebracht, bijvoorbeeld om te voorkomen dat essentieel bewijs wordt vernietigd of veranderd, of dat getuigen worden beïnvloed.

Als er sprake is van een dwingende reden, dan kan met het verhoor worden aangevangen zonder advocaat, mits de verdachte is gewezen op zijn of haar zwijgrecht, hij of zij dat recht kan uitoefenen en als het verhoor de rechten van de verdediging niet schaadt.

Op grond van artikel 9 lid 1 van de richtlijn kan een verdachte afstand doen van zijn of haar recht op toegang tot een advocaat. Voorwaarden hiervoor zijn dat de verdachte duidelijke en toereikende informatie in eenvoudige en begrijpelijke bewoordingen is gegeven over de inhoud van het betrokken recht en over de mogelijke gevolgen van het doen van afstand (sub a). Daarnaast moet het doen van afstand vrijwillig en ondubbelzinnig geschieden (sub b). Volgens lid 2 moet het doen van afstand worden geregistreerd. Het doen van afstand kan later op elk moment tijdens de strafprocedure door de verdachte worden herroepen, ook van deze mogelijkheid moet de verdachte op de hoogte worden gebracht (lid 3).

§2.4 Wetsvoorstellen en Ontwerpbesluit inrichting en orde politieverhoor

Op 19 februari 2015 zijn er, naar aanleiding van de richtlijn, twee wetsvoorstellen en een ontwerpbesluit ingediend, namelijk Implementatie van richtlijn nr. 2013/48/EU van het Europees parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (PbEU L294) (hierna: wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman)⁶³, Wijziging van het Wetboek van Strafvordering en enige andere wetten in verband met aanvulling van bepalingen over de verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen (hierna: wetsvoorstel aanvulling van bepalingen over verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen)⁶⁴ en Besluit van 26 januari 2017, houdende regels voor de inrichting van en de orde tijdens het politieverhoor waaraan de raadsman deelneemt (hierna: Besluit inrichting en orde politieverhoor)⁶⁵.

Het wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman verwezenlijkt de richtlijn 2013/48/EU. Het wetsvoorstel aanvulling van bepalingen over verdachte, de raadsman en enkele dwangmiddelen vult de bepalingen in het Wetboek van Strafvordering over de raadsman, over de weergave van het verhoor van de verdachte en over de dwangmiddelen aanhouding, ophouden voor onderzoek en in verzekeringstelling aan. Het Besluit inrichting en orde politieverhoor strekt tot implementatie van de richtlijn 2013/48/EU betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures.

⁶³ Kamerstukken II 2014/15, 34 157, 2.

⁶⁴ Kamerstukken II 2014/15, 34 159, 2.

⁶⁵ Besluit inrichting en orde politieverhoor.

§2.5 Arrest Hoge Raad van 22 december 2015

In het arrest van de Hoge Raad van 22 december 2015 zijn de regels betreffende het recht op rechtsbijstand in het belang van de rechtszekerheid aangescherpt. Met dit arrest voorkomt de Hoge Raad dat in voorkomend geval prejudiciële vragen aan het EHRM moeten worden gesteld over de vraag of grondrechten worden geschonden wanneer er geen recht op een raadsman bij het politieverhoor wordt geboden aan de verdachte. Volgens de Hoge Raad hebben verdachten niet langer alleen recht op consultatiebijstand, maar ook op bijstand van een raadsman tijdens eerste en daarop volgende verhoren door de politie. De verdachte moet voordat het eerste verhoor begint, worden gewezen op dit recht van verhoorbijstand. Met ingang van 1 maart 2016 moet hieraan toepassing worden gegeven. Als een verdachte niet in de gelegenheid is gesteld om zich tijdens politieverhoren te laten bijstaan door een advocaat, dan zal er in beginsel sprake zijn van vormverzuim als bedoeld in artikel 359a SV, waarnaar bewijsuitsluiting volgt. Verdachten kunnen uitdrukkelijk of stilzwijgend doch in elk geval ondubbelzinnig afstand doen van het recht op verhoorbijstand door een advocaat. Als de verdachte niet duidelijk afstand doet van dit recht dan moet bij ieder verhoor een raadsman aanwezig zijn, tenzij er sprake is van dwingende redenen.⁶⁶

§2.6 Beleidsbrief OM

De Hoge Raad heeft de rechtspraktijk, bij arrest van 22 december 2015, tot 1 maart 2016 de gelegenheid gegeven om de feitelijke implementatie van het recht op verhoorbijstand te realiseren.⁶⁷ Daarom is er op 10 februari 2016 het Beleid OM Raadsman bij verhoor⁶⁸ opgesteld door het College van Procureurs-generaal aan de hoofden van de OM-onderdelen. Op 23 februari 2016 is de beleidsbrief gepubliceerd in de Staatscourant met daarin bepalingen omtrent het nieuwe recht op verhoorbijstand per 1 maart 2016. Per 1 maart 2017 is de beleidsbrief komen te vervallen en zijn de twee wetsvoorstellen en het Besluit inrichting en orde politieverhoor in werking getreden. De inhoud van de wetsvoorstellen en het besluit zullen in het volgende hoofdstuk aan bod komen, waar wordt ingegaan op de huidige wet- en regelgeving van het recht op verhoorbijstand.

§2.7 Samenvatting

Iedereen heeft recht op een eerlijk proces op grond van artikel 6 EVRM. Naar aanleiding van dit artikel oordeelde het EHRM in het Salduz-arrest en verschillende navolgende arresten dat aangehouden verdachten voor en tijdens politieverhoren recht hebben op rechtsbijstand van een raadsman. De Hoge Raad vertaalde op 30 juni 2009 de EHRM-rechtspraak naar de Nederlandse situatie en leidde daaruit af dat elke aangehouden verdachte recht heeft op consultatiebijstand voorafgaand aan het eerste politieverhoor. Daarnaast hebben aangehouden minderjarigen verdachten en andere kwetsbare verdachten ook recht op bijstand van een raadsman of een andere vertrouwenspersoon tijdens het politieverhoor. Tijdelijk werden deze rechten vastgelegd in de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor. Op 22 oktober 2013 is de Europese richtlijn 2013/48/EU gepubliceerd met minimumvoorschriften betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures. Hierin staat aangegeven dat ook aangehouden meerderjarige verdachten, naast consultatiebijstand, recht hebben op een raadsman tijdens politieverhoren. Naar aanleiding van de richtlijn bepaalt de Hoge Raad in het arrest van 22 december 2015 dat meerderjarige verdachten ook recht hebben op bijstand van een raadsman tijdens eerste en daarop volgende politieverhoren en dat hier met ingang van 1 maart 2016 toepassing aan moet worden gegeven. Voor de praktijk is daarom op 1 maart 2016 de beleidsbrief OM in werking getreden met daarin bepalingen omtrent het nieuwe recht op verhoorbijstand. Per 1 maart 2017 traden verschillende nieuwe wetsartikelen betreffende consultatie- en verhoorbijstand en een nieuw OM-beleid in werking, waarnaar de aanwijzing en de beleidsbrief OM zijn

⁶⁶ HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

⁶⁷ HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.

⁶⁸ Beleidsbrief OM, *Stcrt.* 2016, 8884.

komen te vervallen. De inhoud van de nieuwe wetsartikelen en het OM-beleid worden in het volgende hoofdstuk besproken.

Hoofdstuk 3: Huidige wet- en regelgeving

In dit hoofdstuk wordt besproken hoe volgens wet- en regelgeving, jurisprudentie en het beleid van het Openbaar Ministerie momenteel uitvoering moet worden gegeven aan het recht op verhoorbijstand voor minder- en meerderjarige verdachten. Allereerst worden de wijzigingen in het wetboek ten aanzien van consultatie- en verhoorbijstand beschreven. In paragraaf twee wordt vervolgens de inhoud van het Besluit inrichting en orde politieverhoor besproken. Er wordt daarbij specifiek ingegaan op de rechten van advocaten en de bevoegdheden en plichten van politiemedewerkers tijdens verhoren. Tot slot zal het recht op verhoorbijstand voor minderjarige verdachten worden besproken. Hieraan wordt onder andere uitvoering gegeven in het OM-beleid.

§3.1 Wijzigingen in het Wetboek van Strafvordering

Op 31 mei 2016 zijn de twee wetsvoorstellen met algemene stemmen aangenomen door de Tweede Kamer. De Eerste Kamer heeft op 15 november 2016 de twee wetsvoorstellen zonder stemming aangenomen. De wetsvoorstellen en het Besluit inrichting en orde politieverhoor zijn met ingang van 1 maart 2017 in werking getreden.⁶⁹ Op 1 maart 2017 zijn er dus verschillende wetsartikelen in werking getreden. Op grond van artikel 28 Sv hebben verdachten recht om zich te doen bijstaan door een advocaat. Naar aanleiding van het wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman⁷⁰ zijn zes artikelen omtrent consultatie- en verhoorbijstand toegevoegd aan het Wetboek van Strafvordering, namelijk artikel 28a, 28ab, 28b, 28c, 28d en 28e Sv. Deze artikelen geven uitvoering aan het recht op consultatie- en verhoorbijstand. De belangrijkste bepalingen zullen hieronder worden besproken.

Op grond van artikel 28a Sv kunnen verdachten vrijwillig en ondubbelzinnig afstand doen van het recht op rechtsbijstand, tenzij de wet anders heeft bepaald. Indien verdachten afstand doen van het recht op rechtsbijstand, dan moeten politiemedewerkers de verdachte inlichten over de gevolgen daarvan en mededelen dat hij of zij altijd op zijn of haar beslissing kan terugkomen. Hiervan moet een proces-verbaal worden opgemaakt (lid 2).

Artikel 28b Sv maakt onderscheid tussen vier soorten verdachten: kwetsbare verdachten, verdachten van een misdrijf waarop een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer staat (A-feiten) (lid 1), aangehouden verdachten voor overige strafbare feiten waarbij voorlopige hechtenis toegelaten is (B-feiten) (lid 2), en aangehouden verdachten voor een strafbare feiten waarvoor voorlopige hechtenis niet toegelaten is (C-feiten) (lid 3).

Op grond van de memorie van toelichting wordt onder kwetsbare verdachten verstaan:

- personen met een verstandelijke beperking;
- personen met een psychische stoornis;
- personen met een cognitieve functiestoornis;
- minderjarigen tot en met 17 jaar (artikel 489 Sv).

De hulpofficier van justitie dient vast te stellen of er sprake is van een kwetsbare verdachte. De beslissing bij de voorgeleiding dient snel te worden genomen, daarom gaat het om de kennelijke kwetsbaarheid. Het is niet de bedoeling dat een diagnose wordt gesteld. Het gaat om een indruk of indicatie van kwetsbaarheid. Wanneer er sprake is van twijfel over de kennelijke kwetsbaarheid van een verdachte, dient de hulpofficier van justitie de verdachte als kwetsbaar te beschouwen.⁷¹

Als er sprake is van een kwetsbare verdachte of een aangehouden verdachte van een

⁶⁹ Stb. 2017, 66, p. 1.

⁷⁰ Kamerstukken II 2014/15, 34 157, 2.

⁷¹ Kamerstukken II 2014/15, 34 157, 3 (MvT).

misdrijf waarop een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer staat, dan moet de hulpofficier van justitie de RvR altijd direct van de aanhouding in kennis stellen, waarnaar zij een piketadvocaat aanwijzen (artikel 28b lid 1 Sv).

Wanneer een verdachte is aangehouden voor een overig strafbaar feit waarvoor voorlopige hechtenis is toegelaten en hij of zij rechtsbijstand wenst, stelt de hulpofficier van justitie de RvR in kennis, waarnaar zij een piketraadsman aanwijzen (artikel 28b lid 2 Sv). De kennisgeving aan de RvR kan in beide bovenstaande gevallen achterwege blijven als de verdachte zelf een advocaat heeft gekozen en als deze of een vervangende advocaat tijdig beschikbaar is (artikel 28b lid 1 tweede volzin Sv).

Wanneer een verdachte is aangehouden voor een strafbaar feit waarvoor geen voorlopige hechtenis is toegelaten en hij of zij rechtsbijstand wenst, dan wordt hij of zij in de gelegenheid gesteld om zelf contact op te nemen met een door hem of haar gekozen advocaat (artikel 28b lid 3 Sv). Op grond van lid 4 kan de hulpofficier van justitie, als de aangewezen of gekozen advocaat niet binnen twee uur na kennisgeving beschikbaar is, beslissen dat met het verhoor van de verdachte wordt gestart zonder advocaat.

Verhoorbijstand wordt uitsluitend voor aangehouden verdachten van A- en B-feiten die gebruikmaken van een piketadvocaat vergoed. Indien verdachten een voorkeursadvocaat wensen, die niet aan de piketregeling deelneemt, dan dienen zij de verhoorbijstand zelf te financieren. Verdachten van C-feiten, die verhoorbijstand wensen, moeten deze vorm van rechtsbijstand ook zelf betalen. Ook niet-aangehouden en uitgenodigde verdachten hebben geen recht op gesubsidieerde rechtsbijstand. Indien zij rechtsbijstand wensen voorafgaand en/of tijdens het verhoor, dienen zij zelf een raadsman in te schakelen. Daarnaast zullen zij de verleende consultatie- en/of verhoorbijstand zelf moeten financieren.⁷²

Op grond van artikel 28c lid 1 Sv moeten aangehouden verdachten in de gelegenheid worden gesteld om voorafgaand aan het eerste politieverhoor maximaal dertig minuten een advocaat te raadplegen. Indien de termijn van dertig minuten ontoereikend blijkt, dan kan de hulpofficier van justitie, op verzoek van de verdachte of de advocaat, de termijn met maximaal een half uur verlengen, tenzij het belang van het onderzoek zich daartegen verzet. Consultatiebijstand kan ook via telecommunicatie plaatsvinden. Lid 2 geeft aan dat kwetsbare verdachten en verdachten die zijn aangehouden voor een misdrijf waarop een gevangenisstraf van twaalf jaren of meer staat slechts afstand van het recht op consultatiebijstand kunnen doen na overleg met een advocaat. Voor hen wordt dus altijd een raadsman opgeroepen en zal altijd een gesprek tussen de advocaat en de verdachte plaatsvinden. Uitzondering hierop zijn minderjarige verdachten, zij kunnen geen afstand doen van het recht op consultatiebijstand (artikel 489 lid 1 Sv). Verdachten van B- of C-feiten kunnen afstand doen van consultatiebijstand, indien zij dit desgevraagd hebben aangegeven.

Het nieuwe artikel 28d lid 1 Sv beschrijft dat, op verzoek van de aangehouden verdachte, een advocaat het verhoor kan bijwonen en daaraan kan deelnemen. De derde volzin geeft aan dat de verhorende politiemedewerker een verzoek van de verdachte of diens raadsman tot onderbreking van het verhoor voor onderling overleg kan afwijzen, indien door het voldoen aan herhaalde verzoeken de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord. Op grond van lid 2 kan de verdachte tijdens het verhoor dat niet door een advocaat wordt bijgewoond, verzoeken om een onderbreking voor overleg met een advocaat. De verhorende politiemedewerker moet hem of haar daartoe zo veel mogelijk in de gelegenheid stellen, tenzij de orde of de voortgang van het verhoor daardoor zou worden verstoord. De beslissing tot afwijzing van een overleg met de advocaat geldt voor de duur

⁷² 'Q&A's Raadsman tijdens politieverhoor per 1 maart 2017', *Raad van Rechtsbijstand* 14 april 2017, rvr.org/binaries/content/assets/rvrorg/advocaten/over-aanvragen/piket/qas-raadsman-tijdens-politieverhoor-per-1-maart-2017.pdf.

van het desbetreffende verhoor en wordt onder opgave van gronden, waarop deze berust, vermeld in het proces-verbaal van verhoor (lid 3).

Op grond van artikel 28e lid 1 Sv kan een hulpofficier van justitie beslissen dat met het verhoor wordt begonnen zonder een raadsman (sub b) of zonder dat de aangehouden verdachte gebruik heeft gemaakt van zijn of haar recht op consultatiebijstand (sub c). Daarnaast kan de hulpofficier van justitie beslissen dat een raadsman niet wordt toegelaten tot het verhoor (sub d). Deze beslissingen kan de hulpofficier van justitie overigens alleen met toestemming van de officier van justitie nemen (lid 3) en deze moeten worden opgenomen in het proces-verbaal van verhoor (lid 4). Daarnaast kan de hulpofficier van justitie bovenstaande beslissingen op grond van lid 2 alleen nemen als deze worden gerechtvaardigd door dringende noodzaak. Onder dwingende noodzaak wordt verstaan:

- sub a: ernstige negatieve gevolgen voor het leven, de vrijheid of de fysieke integriteit van een persoon te voorkomen of;
- sub b: te voorkomen dat aanzienlijke schade aan het onderzoek wordt toegebracht.

Het arrest Ibrahim tegen het Verenigd Koninkrijk geeft nader invulling aan de dwingende noodzaak genoemd in sub a. Volgens het EHRM zijn de autoriteiten in geval van sub a verplicht om potentiële en daadwerkelijke slachtoffers te beschermen. In dit specifieke arrest concludeerde het EHRM dat er gerede vrees voor nieuwe aanslagen was en er daarom een dringende noodzaak was om serieus nadelige gevolgen voor het leven en de fysieke integriteit van personen te voorkomen. Het daadwerkelijk bestaan van een bepaalde ernstige dreiging is niet noodzakelijk. Wel is het vereist dat het bestaan van zodanige dreiging gezien specifieke feiten en omstandigheden dermate reëel is dat er concrete urgentie bestaat om de effectuering van die dreiging te voorkomen.⁷³

§3.2 Besluit inrichting en orde politieverhoor

Rechten advocaat tijdens verhoor

In het vorige hoofdstuk is beschreven dat advocaten op grond van artikel 28d Sv politieverhoren van minder- en meerderjarige verdachten mogen bijwonen en daaraan mogen deelnemen. Ook op grond van de richtlijn 2013/48/EU moet een advocaat daadwerkelijk aan het verhoor mogen deelnemen (artikel 3 lid 3 sub b). De vraag is echter wat 'deelnemen' precies inhoudt. Overweging 25 van de richtlijn geeft aan dat de advocaat tijdens een verhoor van de verdachte door de politie onder meer vragen mag stellen, verduidelijking mag vragen en verklaringen mag afleggen.⁷⁴ Maar hoe geeft de Nederlandse wet- en regelgeving betekenis aan het woord 'deelnemen'? Welke rechten hebben advocaten precies tijdens politieverhoren? En wat is de reikwijdte daarvan?

Het besluit inrichting en orde politieverhoor⁷⁵ strekt tot implementatie van de richtlijn 2013/48/EU en geeft nadere invulling aan de rechten van advocaten aanwezig bij politieverhoren. De belangrijkste rechten die uit het besluit en de daarbij behorende nota van toelichting voortvloeien worden hieronder besproken.

Op grond van artikel 3 van het besluit neemt de advocaat zoveel mogelijk plaats naast de verdachte en tegenover de verhorende politiemedewerker. Volgens artikel 4 van het besluit beantwoordt de advocaat geen vragen namens de verdachte, tenzij met instemming van de verdachte en verhorende politiemedewerker (bijvoorbeeld bij vragen over de proceshouding en vragen die tot het sociale verhoor behoren). Het is van belang dat de verdachte zelf

⁷³ EHRM 13 september 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0913JUD005054108 (*Ibrahim/Verenigd Koninkrijk*).

⁷⁴ Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU* 2013, L 294/1).

⁷⁵ Besluit inrichting en orde politieverhoor.

de vragen van de verhoorders beantwoordt, omdat het gaat om zijn of haar wetenschap over zijn of haar (mogelijke) betrokkenheid bij het strafbare feit.

Behoudens het bepaalde in artikel 6 van het besluit en artikel 28d, eerste lid, derde volzin, Sv is de advocaat alleen direct na aanvang van het verhoor en direct voor afloop van het verhoor bevoegd om vragen te stellen en opmerkingen te maken (artikel 5 lid 2). Deze vragen en opmerkingen richt de advocaat tot de verhorende politiemedewerker (lid 1). De raadsman kan elke vraag stellen of opmerking maken die hem of haar dienstig lijkt, waaronder inhoudelijke vragen die gesteld kunnen worden over een eventueel alibi. De raadsman is niet bevoegd om de verdachte tijdens het verhoor per gestelde vraag te adviseren deze al dan niet te beantwoorden.⁷⁶ De advocaat kan de verdachte namelijk al voorafgaand aan de ondervraging adviseren en tijdens het verhoor verzoeken om een onderbreking voor advies. Advisering tijdens het verhoor zou de dynamiek en orde van het verhoor kunnen verstoren. Ook mag de advocaat geen onredelijk gebruik maken van deze bevoegdheid en mag hij de orde van het verhoor er niet mee verstoren. Daarnaast is de advocaat niet bevoegd om de verdachte zelf te ondervragen. Wel kan de raadsman tijdens het verhoor, evenals de verdachte, verzoeken om een onderbreking van het verhoor voor onderling overleg. Dit moet minimaal één keer worden toegestaan. Het verzoek kan afgewezen worden als bij het voldoen aan herhaalde verzoeken de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord.⁷⁷

Op grond van artikel 6 is de advocaat bevoegd de verhorende politiemedewerker erop te wijzen dat:

- de verdachte een hem gestelde vraag niet begrijpt (sub a);
- de verhorende politiemedewerker het bepaalde in artikel 29 lid 1 Sv niet in acht neemt (sub b): dat de verdachte onder ongeoorloofde druk wordt gezet;
- de fysieke of psychische toestand van de verdachte zodanig is dat deze een verantwoorde voortzetting van het verhoor verhindert (sub c).

Op grond van artikel 7 lid 1 mag de advocaat bij het verlenen van verhoorbijstand niet buiten zijn bevoegdheden treden en daarvan ook geen onredelijk gebruik maken. Daarnaast mag de advocaat de orde van het verhoor niet verstoren (lid 2). Volgens lid 3 is de advocaat bevoegd communicatiemiddelen of draagbare apparatuur voor tekstverwerking (zoals telefoon, tablet, pen, papier) mee te nemen in de verhoorruimte voor het ontvangen en beantwoorden van piketmeldingen en het maken van aantekeningen, tenzij de huisregels van een verhoorlocatie dit niet toestaan om redenen van veiligheid (bijvoorbeeld bij een verhoor in een beveiligde inrichting). Daarnaast is de advocaat bevoegd om tijdens het verhoor aantekeningen te maken. De advocaat heeft geen recht tot het maken van geluidsopnamen of audiovisuele opnamen van het verhoor met de meegenomen communicatiemiddelen of draagbare apparatuur. Geluidssignalen van die apparatuur moeten worden uitgeschakeld indien die de orde (kunnen) verstoren.

Na afloop van het verhoor krijgen de advocaat en de verdachte de gelegenheid om opmerkingen te maken over de weergave van het verhoor in het proces-verbaal. Deze opmerkingen worden, voor zover zij niet worden overgenomen, in het proces-verbaal vermeld.

Bevoegdheden politie tijdens verhoor

Op grond van het Besluit inrichting en orde politieverhoor en de bijbehorende nota van toelichting hebben verhorende politiemedewerkers een aantal bevoegdheden tijdens het verdachtenverhoor. Hieronder zullen de belangrijkste bevoegdheden worden besproken.

⁷⁶ Hoge Raad 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068.

⁷⁷ *Kamerstukken II*, 2014/15, 34 157, 3, p. 28-29 (MvT).

Op grond van artikel 2 van het besluit heeft de verhorende politiemedewerker de leiding over het verhoor en handhaaft hij of zij de orde binnen het verhoor en de verhoorruimte. Hij of zij moet een verzoek van de raadsman of verdachte om een onderbreking van het verhoor voor onderling overleg minimaal eenmaal toestaan. De verhorende politiemedewerker kan het verzoek afwijzen als bij het voldoen aan herhaalde verzoeken de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord.

De verhorende politiemedewerker kan er op grond van artikel 4 van het besluit, samen met de verdachte, mee instemmen dat de advocaat vragen beantwoordt namens de verdachte. Vragen die de raadsman zou kunnen beantwoorden betreffen bijvoorbeeld de proceshouding of sociale omstandigheden van verdachten, zoals de woonsituatie, het werk of de school van de verdachte.

De verhorende politiemedewerker stelt de raadsman in de gelegenheid direct na aanvang en direct na afloop van het verhoor (inhoudelijke) opmerkingen te maken en vragen te stellen (artikel 5 lid 2). De verhorende politiemedewerker bepaalt wanneer die mogelijkheid voldoende is geboden. Hij of zij kan besluiten de regel reukeloos toe te passen en de raadsman de gelegenheid te geven vaker te interveniëren als dat naar zijn of haar oordeel doelmatig en redelijk is. Dit kan het geval zijn als het, mede door een redelijke opstelling van de raadsman, niet nodig is om een grens te trekken.

Op grond van artikel 8 lid 1 van het besluit kan de hulpofficier van justitie, nadat de raadsman minstens eenmaal vruchteloos door de verhoorder is gewaarschuwd, de raadsman bevelen zich uit de verhoorruimte te verwijderen en in geval van weigering hem of haar doen verwijderen, als de advocaat:

- buiten zijn bevoegdheden treedt;
- onredelijk gebruik maakt van zijn bevoegdheden;
- zich tijdens het verhoor zodanig opstelt dat de orde van het verhoor verstoord wordt.

De hulpofficier van justitie moet de verwijdering en de gronden daarvoor direct aan de officier van justitie melden en in het proces-verbaal verhoor opnemen. Het verhoor kan op grond van lid 2 in geval van verwijdering niet worden voortgezet, tenzij:

- de verdachte alsnog afstand doet van zijn of haar recht op verhoorbijstand;
- er een vervangende raadsman beschikbaar is voor het verlenen van verhoorbijstand;
- de gronden van het bevel tot verwijdering van een advocaat zijn komen te vervallen, de advocaat wordt dan na een afkoelperiode weer toegelaten tot de verhoorkamer.

§3.3 Het recht op verhoorbijstand voor minderjarigen

Tot 1 maart 2017 gaven de Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor⁷⁸ en de beleidsbrief OM⁷⁹ uitvoering aan het recht op consultatie- en verhoorbijstand voor minderjarigen. Aangezien de aanwijzing en de beleidsbrief niet in lijn waren met het Europese recht, zijn de aanwijzing en beleidsbrief per 1 maart 2017 vervangen door een nieuw OM-beleid inzake bijstand door vertrouwenspersoon bij verhoor minderjarige en procedure bij afstand verhoorbijstand door minderjarige⁸⁰. Daarnaast geeft ook het Wetboek van Strafvordering uitvoering aan het recht op verhoorbijstand voor minderjarigen. De belangrijkste bepalingen uit het OM-beleid en de wet worden hieronder besproken.

Artikel 486 Sv bevat een vervolgings-uitsluitingsgrond, die aangeeft dat de minimumleeftijdsgrens voor strafrechtelijke vervolging in Nederland twaalf jaar of ouder ten tijde van het plegen van het delict is. De reden daarvan is dat strafrechtelijk optreden tegen kinderen jonger dan 12 jaar wegens de geringe verantwoordelijkheid, die zij voor hun

⁷⁸ Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt.* 2010, 4003.

⁷⁹ Beleidsbrief OM, *Stcrt.* 2016, 8884.

⁸⁰ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009.

handelingen kunnen dragen, niet op zijn plaats is.⁸¹ Op grond van artikel 488 lid 2 Sv vallen minderjarige verdachten, die ten tijde van het plegen van het delict twaalf t/m zeventien jaar waren, onder het jeugdstrafprocesrecht.

Op grond van artikel 488b lid 1 Sv moeten de ouders of voogd van de minderjarige verdachte door de hulpofficier van justitie in kennis worden gesteld wanneer hij of zij wordt opgehouden voor onderzoek, tenzij de in artikel 27e derde lid genoemde gevallen van dringende noodzaak:

- om ernstige negatieve gevolgen voor leven, vrijheid of fysieke integriteit van een persoon te voorkomen, of;
- om te voorkomen dat aanzienlijke schade aan het onderzoek wordt toegebracht.

Als er sprake is van een dringende noodzaak en de kennisgeving aan de ouders of voogd moet worden uitgesteld, dan dient de hulpofficier van justitie op grond van artikel 488b lid 2 de Raad voor de Kinderbescherming in kennis te stellen.

Minderjarigen zijn tijdens politieverhoren kwetsbaarder dan volwassen verdachten.⁸² Toch worden minderjarigen tijdens het strafprocesrecht in juridische zin volledig processueel bekwaam geacht.⁸³ Om te waarborgen dat zij hun procedurele rechten begrijpen en te voorkomen dat zij onder ongeoorloofde druk verklaringen afleggen, hebben minderjarigen recht op consultatie- en verhoorbijstand.⁸⁴

Aangezien een strafrechtelijk vervolgbare minderjarige verdachte conform artikel 489 lid 1 Sv in geen enkel geval afstand kan doen van zijn of haar recht op consultatiebijstand, zal altijd een gesprek tussen de advocaat en de minderjarige verdachte plaatsvinden. Hierin bespreekt de raadsman de noodzaak van verhoorbijstand met de minderjarige (lid 2). De uitkomst van dit overleg wordt medegedeeld aan de hulpofficier van justitie. Naast de minderjarige verdachte kunnen ook de ouders of voogd verzoeken om verhoorbijstand door een raadsman. De raadsman informeert de ouders of voogd, tenzij er sprake is van een (conflict)situatie waarin dat niet in de rede ligt. In dat geval informeert de hulpofficier van justitie de ouders of voogd.⁸⁵

Minderjarige verdachten hebben de keuze tussen verhoorbijstand door een raadsman of een ouder, wettelijke vertegenwoordiger of andere vertrouwenspersoon die behoort tot zijn of haar persoonlijke kring. De vertrouwenspersoon dient uitsluitend ter emotionele ondersteuning, hij of zij moet meerderjarig zijn en mag niet bij het betreffende strafbare feit betrokken zijn. De minderjarige verdachte moet de politie zodanige gegevens van de vertrouwenspersoon verstrekken dat diegene eenvoudig te bereiken is. De vertrouwenspersoon moet binnen twee uur nadat hij of zij door de politie in kennis is gesteld op het politiebureau aanwezig zijn om het verhoor bij te kunnen wonen. Als de vertrouwenspersoon niet kan worden bereikt of als deze niet binnen twee uur aanwezig is, dan beslist de hulpofficier van justitie of met het verhoor wordt aangevangen. Deze beslissing kan op grond van artikel 28e Sv alleen met toestemming van de officier van justitie worden genomen. De vertrouwenspersoon mag het verhoor niet onderbreken of verstoren en mag geen contact met de verdachte maken. Indien de vertrouwenspersoon zich niet aan het voorgaande houdt, dan kan hij of zij door de hulpofficier van justitie uit de verhoorkamer verwijderd worden. De bovenstaande gang van zaken moet in het proces-verbaal worden opgenomen.⁸⁶

⁸¹ Corstens 2014, p. 192.

⁸² Weijers & Imkamp 2011, p. 285-295.

⁸³ Liefwaard, Rap & Weijers, *Strafblad* 2010, p. 282-294.

⁸⁴ Winkels, *NJB* 2014, p. 469-518.

⁸⁵ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009, p. 1.

⁸⁶ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009, p. 1-2.

Een minderjarige verdachte heeft ook de mogelijkheid om naast een raadsman een vertrouwenspersoon toe te laten tot het verhoor. De politie kan dit op eigen initiatief of op verzoek van de raadsman of minderjarige verdachte in het belang van het onderzoek of gelet op de gesteldheid of persoonlijke situatie van de minderjarige toestaan. De vertrouwenspersoon heeft geen zelfstandig recht op het bijwonen van het verhoor.⁸⁷ Als een minderjarige verdachte de Nederlandse taal niet machtig is dan moet de politie zorgen voor een tolk. Hiertoe is de politie niet verplicht als de vertrouwenspersoon de Nederlandse taal niet machtig is.⁸⁸

§3.4 Tussenconclusie

Sinds 1 maart 2017 geven verschillende nieuwe wetsartikelen uitvoering aan het recht op consultatie- en verhoorbijstand. Op grond van het nieuwe artikel 28d Sv mogen advocaten politieverhoren van minder- en meerderjarige verdachten bijwonen en daaraan deelnemen. Het Besluit inrichting en orde politieverhoor geeft hier nadere invulling aan. Op grond van het Besluit mag een raadsman naast de verdachte zitten, maar is hij of zij slechts bevoegd aan het begin en einde van het verhoor opmerkingen te maken of vragen te stellen. Tijdens het verhoor kan de advocaat slechts duidelijk maken dat de verdachte een vraag niet begrijpt, dat ongeoorloofde druk op de verdachte wordt uitgeoefend, dan wel dat de fysieke of psychische toestand van de verdachte zodanig is dat deze een verantwoorde voortzetting van het verhoor verhindert. De verhoorder kan echter besluiten deze regel rekkelijk toe te passen en de advocaat de gelegenheid te geven vaker te interveniëren. Daarnaast heeft een advocaat het recht om te verzoeken om een onderbreking voor overleg. Een verhorende politiemedewerker kan dit verzoek naast zich neer leggen als daardoor de voortgang van het verhoor zou worden verstoord. De verhoorder heeft de leiding over het verhoor en handhaaft orde binnen de verhoorkamer. Wanneer een advocaat buiten zijn rechten treedt, onredelijk gebruik maakt van zijn of haar bevoegdheden of de orde van het verhoor verstoort, dan is de hulpofficier van justitie bevoegd de advocaat, na een waarschuwing, uit te verhoorkamer te verwijderen. In het volgende hoofdstuk is onderzocht hoe deze regels zich in de praktijk uiten.

⁸⁷ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009, p. 2.

⁸⁸ OM-beleid, *Stcrt.* 2017, 12009, p. 1.

Hoofdstuk 4 De rol van de advocaat in de praktijk

In het vorige hoofdstuk werden de wettelijke rechten van advocaten tijdens het bijwonen van een politieverhoor besproken. In dit hoofdstuk wordt besproken hoe dit in de praktijk uitpakt. Vinden advocaten dat aan hen voldoende wettelijke rechten zijn toegekend? Hoeveel vrijheid geven verhorende politiemedewerkers advocaten tijdens het verhoor? Kunnen advocaten in de praktijk (voldoende) invloed uitoefenen tijdens het verhoor? Treden advocaten vaak buiten hun rechten? En hoe gaat de politie hiermee om? Laten politiemedewerkers dit toe of laten zij de advocaat verwijderen uit de verhoorkamer?

In de eerste paragraaf wordt de visie van de advocatuur over hun rechten tijdens het politieverhoor besproken. Vervolgens worden de uitkomsten van een negental interviews besproken. De volledige uitwerking van de interviews is in bijlage 1 tot en met bijlage 9 terug te vinden.

§4.1 Visie advocatuur

De advocatuur is van mening dat zij te weinig rechten hebben tijdens een politieverhoor. Dit blijkt onder meer uit het Protocol raadsman bij politieverhoor van de NOvA en het kort geding dat de NVSA en de NVJA op 31 maart 2016 hebben aangespannen.

Protocol raadsman bij politieverhoor

De advocatuur is van mening dat uit Straatburgse jurisprudentie blijkt dat advocaten actiever consultatie- en verhoorbijstand mogen verlenen. Tot op heden zijn hun wensen nog niet omgezet naar Nederlandse wetgeving. Naar aanleiding hiervan heeft de NOvA een protocol opgesteld om de rol van advocaten bij politieverhoren te verhelderen, namelijk 'Protocol raadsman bij politieverhoor'⁸⁹. Hierin staat dat de advocaat tijdens een politieverhoor in de gelegenheid moet worden gesteld een actieve rol te vervullen indien hij of zij dat in het belang van zijn cliënt noodzakelijk acht. In het protocol staat beschreven aan welke uitgangspunten advocaten zich moeten houden wanneer zij consultatie- en/of verhoorbijstand verlenen aan een verdachte. Hiermee weten zowel de politie als verdachten wat ze mogen verwachten van een advocaat tijdens het verhoor.⁹⁰ De acht uitgangspunten zullen hieronder worden besproken.

Het eerste uitgangspunt stelt dat het belang van de cliënt bepalend is voor de wijze waarop de raadsman invulling geeft aan zijn werkzaamheden voorafgaand en tijdens de politieverhoren. Verschillende belangen spelen een rol van betekenis tijdens het politieverhoor. Het belang van de politie, waarheidsvinding, kan botsen met de belangen van verdachten. De advocaat moet zich altijd realiseren dat hij of zij slechts het belang van de verdachte te behartigen heeft. Overigens is de raadsman naast belangenbehartiger, ook de procesbewaker, adviseur en de vertrouwenspersoon van de verdachte. Het tweede uitgangspunt geeft aan dat de advocaat zijn cliënt adequaat over het verloop van het strafproces en over zijn of haar rechten en bevoegdheden dient te informeren. De advocaat dient zijn of haar cliënt te adviseren over de in te nemen proceshouding, het uitoefenen van zijn of haar rechten en over het gebruik van bevoegdheden die de verdediging toekomen. Om de juiste afwegingen te kunnen maken in verband met de in te nemen proceshouding, moet een verdachte namelijk volledig en juist geïnformeerd zijn. Tijdens het politieverhoor moeten verdachten immers belangrijke beslissingen nemen die bepalend kunnen zijn voor het vervolg van het strafproces en voor de uitkomst van de zaak. Volgens uitgangspunt vier moeten advocaten hun werkzaamheden voorafgaand en tijdens het politieverhoor zorgvuldig, deskundig en naar beste kunnen verrichten. Daarnaast dienen advocaten zich

⁸⁹ 'Protocol raadsman bij politieverhoor', *Nederlandse Orde van Advocaten* 21 maart 2016, te raadplegen via www.nvsa.nl.

⁹⁰ 'Protocol Raadsman bij politieverhoor in werking', *Nederlandse Orde van Advocaten* 7 maart 2013, nvsa.nl/actueel/142-presbericht-protocol-raadsman-bij-politieverhoor-in-werking.

altijd professioneel op te stellen. Het vertrouwen in de advocatuur en in zijn eigen beroepsuitoefening mag namelijk niet worden geschaad. De advocaat moet de verhoorder in beginsel correct bejegenen en respecteren dat hij of zij de leiding heeft tijdens het verhoor. Overigens betekent dit niet dat de advocaat zich laat weerhouden opmerkingen te maken, in te grijpen en verzoeken te doen, wanneer dit nodig is. Op grond van uitgangspunt vijf dient de advocaat die consultatiebijstand verleent aan een cliënt die zich op het politiebureau bevindt, er voor te zorgen dat zijn of haar cliënt niet onnodig lang op zijn of haar bijstand hoeft te wachten. Verdachten hebben er namelijk belang bij om zo snel mogelijk rechtsbijstand te ontvangen. Daarnaast heeft ook de politie er belang bij dat de advocaat snel ter plekke is, want zolang de advocaat niet aanwezig is, kan het verdachtenverhoor nog niet beginnen. Daarom heeft de advocaat een inspanningsverplichting om zich na de piketmelding zo spoedig mogelijk naar het politiebureau te verplaatsen. Uitgangspunt zes stelt dat indien de advocaat een belangenconflict constateert of wanneer er een andere reden is waarom hij of zij een bepaalde verdachte niet kan bij staan, hij of zij ervoor dient te zorgen dat onmiddellijk een vervangende advocaat wordt gewaarschuwd. Het is daarbij altijd aan de advocaat om te bepalen of er sprake is van tegenstrijdige belangen. Op grond van uitgangspunt zeven moet de advocaat rechtsbijstand verlenen tijdens het verhoor en er op toe zien dat het verhoor eerlijk verloopt. De advocaat is tijdens het verhoor rechtsbijstandverlener. In beginsel stelt de advocaat zich terughoudend, maar niet passief, op. Zo nodig dient de advocaat een actieve verdediging te voeren in het belang van de verdachte. Dit betekent dat hij of zij onder andere naast de verdachte mag zitten en mag ingrijpen wanneer de verhoorder(s) (dreigen) ongeoorloofde druk (te gaan) uitoefenen. Wanneer een advocaat een andere gegronde reden aanwezig acht, dan mag hij of zij ook ingrijpen. De advocaat mag zijn cliënt zo nodig adviseren tijdens het verhoor. Hij of zij mag, telkens wanneer hij of zij dit noodzakelijk acht, vragen om een onderbreking voor overleg met de verdachte of voor een time-out. Ook mag de advocaat wanneer het in het belang van de verdachte noodzakelijk is, opmerkingen maken en vragen stellen. De advocaat moet erop toezien dat het recht van de verdachte om zichzelf niet te belasten en zijn keuzevrijheid om wel of geen verklaring af te leggen, wordt gerespecteerd. De advocaat controleert of de procedurevoorschriften nageleefd worden, of het verhoor regelmatig verloopt en of de verdachte rechtmatig wordt behandeld. Wanneer de advocaat een onregelmatigheid constateert, dan meldt hij of zij dit bij de verhoorder(s). Ook kan de advocaat aan de verhoorder(s) voorstellen een vraag anders te formuleren en de verdachte adviseren te zwijgen. Tot slot moet de raadsman er volgens uitgangspunt acht op toezien dat het proces-verbaal van verhoor een juiste weergave geeft van het verhoor. Het proces-verbaal kan later in de procedure een belangrijke rol spelen, daarom is het belangrijk dat de belastende en ontlastende onderdelen van de verklaring van de verdachte er correct in worden weergegeven. De advocaat moet daarom het concept proces-verbaal met de verdachte doornemen en er op toe zien dat de nodige aanvullingen, verbeteringen en/of wijzigingen in het proces-verbaal worden aangebracht. Daarbij dient de advocaat er ook op te letten dat de (formele) gang van zaken tijdens het verhoor, zoals de cautie, tijdstippen en namen, goed zijn vastgelegd.⁹¹

Kort geding 31 maart 2016

De advocatuur is van mening dat zij te weinig rechten hebben tijdens een politieverhoor. De Nederlandse Vereniging van Strafrechtadvocaten (hierna: NVSA) en de Nederlandse Vereniging van Jonge Strafrechtadvocaten (hierna: NVJSA) hebben daarom begin 2016 een kort geding aangespannen tegen de Staat der Nederlanden en de raad voor rechtsbijstand tegen de wijze waarop verhoorbijstand was geregeld in de Beleidsbrief OM⁹². De NVSA en NVJSA stelden onder andere dat het arrest van de Hoge Raad op 22 december 2015, de richtlijn 2013/48/EU en jurisprudentie te beperkt zijn uitgelegd in de beleidsbrief en hun rol

⁹¹ 'Protocol raadsman bij politieverhoor', *Nederlandse Orde van Advocaten* 21 maart 2016, te raadplegen via www.nvsa.nl.

⁹² Beleidsbrief OM, *Stcrt.* 2016, 8884.

als advocaat vergaand wordt beperkt. De advocatuur wil daadwerkelijk aan het verhoor kunnen deelnemen en de verdachte ten aanzien van specifieke vragen adviseren zich op zijn zwijgrecht te beroepen. Daarnaast willen advocaten geen beperkingen hebben in het maken van opmerkingen, het stellen van vragen en het verzoeken om onderbreking voor overleg met de verdachte. Daarnaast zijn de verenigingen het niet eens met de vergoeding die hen toekomt voor het verlenen van verhoorbijstand. Aangezien dit niet van belang is voor dit onderzoek wordt hierop verder niet ingegaan.

Volgens de Staat sluit de Beleidsbrief OM aan bij de uitgangspunten en waarborgen van het EHRM. Een verhoor is immers een belangrijk opsporingsmiddel en geen gewoon gesprek tussen gelijkwaardige deelnemers. Zij geven aan dat een zekere druk op de verdachte niet ontoelaatbaar is, maar in het belang is van de waarheidsvinding en inherent aan een politieverhoor. Een ongeclausuleerd interventierecht tijdens het politieverhoor of een recht om aan de verdachte gestelde vragen te beantwoorden zou dat doorkruisen.

Volgens de voorzieningenrechter bestaat er discussie in de literatuur over de uitleg die de Hoge Raad geeft aan de jurisprudentie van het EHRM over verhoorbijstand. De voorzieningenrechter is van mening dat de rol van de advocaat tijdens verhoren inderdaad wordt beperkt in de Beleidsbrief OM en vraagt zich af of deze beperkingen zijn te verenigen met de in het arrest van 22 december 2015 door de Hoge Raad geformuleerde norm. De voorzieningenrechter stelde daarom de volgende prejudiciële vraag aan de Hoge Raad: 'Zijn de beperkingen die in de Beleidsbrief OM aan het recht op verhoorbijstand worden verbonden, zoals opgenomen in artikel 4 sub b, artikel 5 en artikel 6 van die Beleidsbrief OM, verenigbaar met de in het arrest van 22 december 2015 geformuleerde norm van de Hoge Raad dat een verdachte recht heeft op bijstand van een raadsman tijdens zijn verhoor door de politie, behoudens bij het bestaan van dwingende redenen om dat recht te beperken?'.⁹³

Op 13 september 2016 merkt de Hoge Raad in de prejudiciële beslissing op dat in zijn algemeenheid kan worden gezegd dat de Beleidsbrief OM niet strijdig is met het arrest van 22 december 2015 en de richtlijn 2013/48/EU. In het arrest van 22 december 2015 staat niet vermeld op welke wijze het recht op verhoorbijstand moet worden ingevuld. Aan lidstaten is in de richtlijn een zekere beleidsruimte toegekend bij de invulling van het recht op verhoorbijstand, mits de procedures in het nationale recht de essentie en de daadwerkelijke uitoefening van verhoorbijstand onverlet blijft. Uit geen enkele geldende rechtsregel vloeit voort dat een advocaat tijdens het verhoor tussendoor vragen mag stellen aan de verdachte, opmerkingen mag maken, of de verdachte ten aanzien van specifieke vragen mag adviseren zich op zijn zwijgrecht te beroepen. De prejudiciële beslissing gaf geen aanleiding tot aanpassing van de beleidsbrief.⁹⁴

Inmiddels is het recht op verhoorbijstand geregeld in het Wetboek van Strafvordering en het Besluit inrichting en orde politieverhoor. Hoewel de minister van Veiligheid en Justitie de regeling op onderdelen heeft aangepast, is de vastlegging van de rol van de raadsman volgens de advocatuur nog steeds niet in lijn met de richtlijn. De NOvA is dan ook nog steeds van mening dat zij te weinig rechten hebben tijdens politieverhoren en dat daarin verandering moet komen.⁹⁵

§4.2 Resultaten interviews

Om de rol en ruimte van de advocaat tijdens het politieverhoor in de praktijk in beeld te krijgen, zijn acht politiemedewerkers en twee advocaten geïnterviewd. Dit is gedaan door middel van halfgestructureerde interviews. Alle geïnterviewde politiemedewerkers en

⁹³ Rb. Den Haag (vzr.) 31 maart 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:3367.

⁹⁴ HR 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068.

⁹⁵ 'Verhoorbijstand', *Nederlandse Orde van Advocaten* 19 april 2017, advocatenorde.nl/verhoorbijstand.

advocaten zijn al vele jaren werkzaam in hun beroepsgroep en vervullen een rol waarbij zij wekelijks of maandelijks te maken krijgen met verhoorbijstand.

Rol advocaat

De geïnterviewde politiemedewerkers zijn het er unaniem over eens dat het de rol van een advocaat is om het proces te bewaken tijdens politieverhoren. Een advocaat moet erop letten dat de verhoorder niet buiten zijn boekje gaat en er geen ongeoorloofde druk wordt uitgeoefend op de verdachte.⁹⁶ Daarnaast dient de advocaat het belang van de verdachte te behartigen en de verdachte bij te staan. Bovendien moeten advocaten ervoor zorgen dat de rechten van de verdachte nageleefd worden.⁹⁷ Het is de taak van de advocaat om het verhoor te monitoren en te noteren. Daarbuiten zijn veel politiemedewerkers van mening dat een advocaat passief bij het verhoor aanwezig dient te zijn en stil dient te zijn.⁹⁸

‘Ik zeg ook altijd tegen mijn cliënten dat ik er wel bij ben maar eigenlijk niks mag zeggen. Dat is wel een beetje jammer.’

- Mr. N.M.J. Schepens, advocaat.

De geïnterviewde advocaten zijn van mening dat het de rol van een advocaat is om er tijdens een politieverhoor op toe te zien dat het verhoor volgens de regels verloopt. Daarnaast is het meeschrijven en meekijken of alles correct op papier staat zoals het daadwerkelijk is gezegd ook een belangrijke taak van de advocaat.⁹⁹

Voldoende wettelijke rechten?

Het merendeel van de geïnterviewde politiemedewerkers vindt dat advocaten voldoende wettelijke rechten hebben tijdens politieverhoren. Rechercheur, S.A.M.C. Wijnen is van mening dat advocaten wel iets meer rechten zouden mogen krijgen.¹⁰⁰ Veel politiemedewerkers vrezen dat uiteindelijk een situatie zoals in Amerika zal ontstaan, waarbij de advocaat mag antwoorden voor de verdachte. Daar zijn ze het niet mee eens, het gaat om de verklaring van de verdachte en niet van de advocaat. Het verhoor moet daarom worden gehouden met de verdachte en niet met de advocaat. De advocaat mag geen antwoord geven voor de verdachte. De verdachte is er voor de inhoudsverklaring en de advocaat voor het proces.¹⁰¹ Verhoorder, R.F.H.M. Noteboren, is van mening dat advocaten hun recht moeten benutten tijdens een rechtszaak en niet tijdens een verhoor.¹⁰²

‘In principe zijn er regels, maar je merkt gewoon tijdens het verhoor dat je tussentijds best wel kunt inbreken.’

- Mr. F. Putmans – de Kok, advocaat.

De twee geïnterviewde advocaten merken dat ze tijdens het verhoor vaker vragen kunnen stellen of opmerkingen kunnen maken dan alleen aan het begin en einde. Onder de geïnterviewde advocaten heerst een gedeelde ervaring dat beleefdheid en net gestelde vragen leiden tot meer welwillendheid vanuit politiemedewerkers. Daarnaast is het volgens mr. F. Putmans – de Kok, ook niet altijd nodig om constant te interveniëren tijdens het verhoor, als deze mogelijkheid aan het einde van het verhoor aanwezig is. Ze vindt dat advocaten het onderzoek niet onnodig moeten gaan frustreren.¹⁰³

⁹⁶ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen; Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise; Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

⁹⁷ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

⁹⁸ Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

⁹⁹ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok.

¹⁰⁰ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen.

¹⁰¹ Bijlage 1: Interview A.S.L. de Beijer; Bijlage 2: Interview J.C.L. Caessens; Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen; Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

¹⁰² Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹⁰³ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok; Bijlage 9: Interview mr. N.M.J. Schepens.

Meer ruimte

De meeste politiemedewerkers geven aan dat ze de advocaat vaak meer ruimte geven tijdens een verhoor, zolang er geen misbruik van wordt gemaakt en de orde van het verhoor niet wordt verstoord. Ze zijn in het algemeen de strengste niet. Rechercheur, G.M.T.C. Franscoise, vindt dat als een advocaat redelijk is, politiemedewerkers ook redelijk moeten kunnen zijn.¹⁰⁴ In veel gevallen vinden politiemedewerkers het geen probleem als een advocaat tussendoor opmerkingen maakt, tenzij dit zaakinhoudelijke opmerkingen betreffen.¹⁰⁵

De instelling van de advocaat bepaalt voor een groot deel de instelling van verhoorders. Wanneer een advocaat zich strikt aan de regels wil houden, dan doen verhoorders dat vaak ook. Wanneer een advocaat een beetje coulant is, dan zijn verhoorders daartoe ook meer genegen. Verhoorders zijn niet zo van: 'dat mag en dit niet'. Zij kijken liever hoe het loopt en spelen daarop in. Als het te gortig wordt, dan zullen verhoorders de advocaten wel terechtwijzen. Andere verhoorders vinden het vanzelfsprekend dat er bepaalde regels gelden en zij vinden dat advocaten zich daaraan moeten houden.¹⁰⁶ Daarnaast is het voor sommige politiemedewerkers afhankelijk van de leeftijd van de verdachte hoeveel vrijheid een advocaat wordt gegeven. Bij minderjarige verdachten wordt er vrijer met de rechten van advocaten omgegaan.¹⁰⁷

Sommige verhoorders gaan voorafgaand aan een verhoor even met de advocaat apart zitten. Dan maken ze werkafspraken over wat wel en niet kan in een verhoor. Dit schijnt heel goed te werken.¹⁰⁸ Een andere verhoorder maakt voorafgaand aan het verhoor de rol van de advocaat aan de verdachte en daarmee ook meteen aan de advocaat duidelijk. Verhoorder, R.F.H.M. Noteboren, denkt dat niet alle verhoorders de spelregels duidelijk maken in het begin.¹⁰⁹

Uit het interview blijkt wel dat verhoorders de regels over de rechten van advocaten wazig vinden. Een advocaat mag het verhoor niet herhaaldelijk onderbreken. Maar waar leggen politiemedewerkers de grens? De een legt de grens hoger dan de ander. De een gaat er vrijer mee om dan de ander.¹¹⁰

Ook advocaten weten de regels en merken tijdens het verhoor dat daar in de praktijk vrij mee wordt omgegaan. De geïnterviewde advocaten merken dat als ze zelf netjes en beleefd bepaalde dingen vragen, ze als advocaat veel mogen. Ze kunnen dan niet alleen aan het begin en einde vragen en opmerkingen maken, maar het lukt ook vaak om tussendoor in te breken. Wanneer advocaten bot omgaan met de verhorende politiemedewerkers, dan zullen de verhoorders hier negatief op reageren.¹¹¹

Verwijdering uit verhoorkamer

Ondanks dat veel verhoorders in het interview aangeven dat het wel eens voorkomt dat advocaten buiten hun rechten treden, heeft geen van de geïnterviewde politiemedewerkers ooit een advocaat moeten (laten) verwijderen uit de verhoorkamer. Zij hebben de indruk dat maar heel zelden een advocaat uit de verhoorkamer wordt verwijderd.¹¹² Vaak proberen advocaten iets, terwijl ze meestal ook wel weten dat het niet kan. Het kan ook aan de verhoorders zelf liggen, aan de benadering. Indien politiemedewerkers vooraf duidelijke

¹⁰⁴ Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

¹⁰⁵ Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹⁰⁶ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

¹⁰⁷ Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹⁰⁸ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen.

¹⁰⁹ Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹¹⁰ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof;

¹¹¹ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok; Bijlage 9: Interview mr. N.M.J. Schepens.

¹¹² Bijlage 1: Interview A.S.L. de Beijer.

afspraken maken over regels, houdt de advocatuur zich daar over het algemeen aan.¹¹³ Het komt wel voor dat verhoorders de advocaat een waarschuwing geven.¹¹⁴

'Ik heb nog nooit een advocaat uit een verhoorkamer verwijderd. Ik weet dat het heel zelden wel eens gebeurt, maar niet vaak.'

- A.S.L. de Beijer, Hulpofficier van Justitie.

De geïnterviewde advocaten bevestigen bovenstaande. Zij gaven in de interviews aan het verhoor weleens te onderbreken met vragen of opmerkingen, maar nog nooit uit de verhoorkamer te zijn verwijderd. Advocaat, mr. F. Putmans – de Kok, geeft daarnaast aan zelfs nog nooit een waarschuwing te hebben gekregen. Ze denkt dat een advocaat het dan wel erg bont moet maken wil een politiemedewerker een advocaat uit het verhoor laten verwijderen.¹¹⁵

Invloed

Vijf van de acht geïnterviewde verhoorders hebben de indruk dat advocaten invloed kunnen uitoefenen tijdens het verhoor. Sommige advocaten zullen dat in ieder geval proberen. Advocaten mogen naast hun cliënt zitten en aantekeningen maken. Ze kunnen ook non-verbaal invloed uitoefenen, door een gebaar of door hinderlijk aanwezig te zijn. Het is een kwestie van even aanstoten op het moment dat de verdachte toch wat teveel vertelt. Op cruciale momenten kunnen zij afspraken hebben gemaakt met de verdachte over wat, wanneer te doen.¹¹⁶ Zulke afspraken krijgen verhoorders niet altijd mee. Als verhoorders het wel merken, geven zij dit aan en is het vaak meteen afgelopen.¹¹⁷ De advocaat is er weliswaar in het belang van de verdachte, maar hij heeft voldoende andere mogelijkheden om de belangen van zijn cliënt te behartigen.¹¹⁸

'Ze kunnen ook invloed uitoefenen zonder het verhoor mondeling te onderbreken, door een gebaar of door hinderlijk aanwezig te zijn.'

- S.A.M.C. Wijnen, Rechercheur.

Ook de twee geïnterviewde advocaten geven aan voldoende invloed in de praktijk uit te kunnen oefenen tijdens politieverhoren. Er wordt naar advocaten geluisterd wanneer zij iets aangeven, verhoorders doen daar iets mee.¹¹⁹

§4.3 Tussenconclusie

Op grond van artikel 3 lid 3 sub b van de richtlijn 2013/48/EU mag een advocaat daadwerkelijk aan politieverhoren deelnemen. Deze deelname aan het verhoor is in het Besluit inrichting en orde politieverhoor beperkt. Advocaten hebben namelijk alleen het recht om direct na aanvang van het verhoor en direct voor afloop van het verhoor inhoudelijke opmerkingen te maken en vragen te stellen. Daarnaast kan de raadsman tijdens het verhoor verzoeken om onderbreking van het verhoor voor onderling overleg. Er lijkt dus geen sprake te zijn van daadwerkelijke deelname aan het verhoor. Hier is de advocatuur het niet mee eens en in het protocol 'Raadsman bij politieverhoor' geeft de NOvA advocaten dan ook meer rechten dan wettelijk zijn vastgelegd. Ook hebben de NVSA en de NVJSA naar aanleiding van de beperkte wettelijke rechten die advocaten hebben tijdens een verhoor, een kort geding aangespannen. De prejudiciële beslissing gaf echter geen aanleiding tot aanpassing van het destijds beleid.

¹¹³ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

¹¹⁴ Bijlage 7: Interview I. Schreurs.

¹¹⁵ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok; Bijlage 9: Interview mr. N.M.J. Schepens.

¹¹⁶ Bijlage 3: interview S.A.M.C. Wijnen; Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

¹¹⁷ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

¹¹⁸ Bijlage 1: interview A.S.L. de Beijer.

¹¹⁹ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok; Bijlage 9: Interview mr. N.M.J. Schepens.

Echter, in de praktijk heeft een advocaat tijdens het verhoor meer vrijheid en (ook non-verbaal) invloed dan wettelijk is vastgelegd. Uit de afgenomen interviews blijkt dat vrij wordt omgegaan met de regels en de interpretatie van de wet en het besluit. De voornaamste rol van advocaten tijdens politieverhoren is het proces bewaken, de belangen van de verdachte behartigen en hem of haar bijstaan tijdens het verhoor. De meeste politiemedewerkers zijn van mening dat advocaten voldoende rechten zijn toegekend. Ondanks deze mening geven zij advocaten meestal meer ruimte tijdens het verhoor, zolang daar geen misbruik van wordt gemaakt en de orde niet wordt verstoord. Hoeveel ruimte een advocaat in de praktijk krijgt tijdens een verhoor is afhankelijk van de politiemedewerker, de advocaat, de verdachte en het soort zaak. Ook is uit de interviews gebleken dat de regel omtrent onderbreking van het verhoor onduidelijk is. Wanneer is er sprake van ordeverstoring? Deze grens wordt door de verhorende politiemedewerkers verschillend geïnterpreteerd. Tot slot is uit de interviews gebleken dat het nauwelijks voorkomt dat een advocaat uit een verhoorkamer wordt verwijderd.

Hoofdstuk 5: Negatieve en positieve gevolgen van verhoorbijstand

In dit hoofdstuk zullen de negatieve en positieve gevolgen van het recht op verhoorbijstand worden besproken. Uitkomsten van verschillende literatuuronderzoeken zullen in dit hoofdstuk worden beschreven. Daarnaast wordt besproken of en hoe de geïnterviewde politiemedewerkers en advocaten de gevolgen ervaren. In de eerste paragraaf wordt ingegaan op een praktisch gevolg, namelijk tijd. Wat is de gemiddelde wachttijd voordat met een verhoor kan worden begonnen? En hoeveel langer duurt een verhoor gemiddeld wanneer er een advocaat bij aanwezig is? In de tweede paragraaf wordt besproken hoe consultatie- en verhoorbijstand de proceshouding van verdachten kan veranderen. Beroepen meer verdachten zich op hun zwijgrecht wanneer een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor? Of volgen er juist meer bekentenissen als een verdachte gebruik maakt van bijstand van een advocaat tijdens een verhoor? In paragraaf drie wordt besproken of er minder ongeoorloofde druk wordt uitgeoefend op verdachten tijdens politieverhoren als er een advocaat bij aanwezig is. Welk effect heeft verhoorbijstand op de verhoorstrategie van verhoorders? Tot slot wordt in paragraaf vier besproken welke gevolgen het recht op verhoorbijstand heeft voor verdachten.

§5.1 Langer tijdsbestek

Voorafgaand aan het verhoor

Uit literatuuronderzoek blijkt dat rechtsbijstandverlening tijd kost. De gemiddelde wachttijd is bij meerderjarige verdachten met een half uur toegenomen na de invoering van het recht op consultatiebijstand. Er moet langer worden gewacht voordat met een verhoor kan worden gestart. Bij minderjarige verdachten is de wachttijd met ruim veertig minuten verlengd. Het uitvoeren van het recht op rechtsbijstand kost de politie namelijk tijd en extra handelingen. Dit omdat er tijd moet worden gestoken in onderlinge communicatie van alle partijen die bij het opsporingsonderzoek zijn betrokken. Wanneer verdachten gebruik maken van hun recht op consultatiebijstand, dan moeten politiemedewerkers hiervan een melding bij de piketcentrale maken en wachten op de komst van de advocaat. Het kan maximaal tweeënhalf uur duren voordat ze uiteindelijk met het verhoor kunnen aanvangen. Dit is een nadelig gevolg aangezien verdachten hierdoor langer op het politiebureau moeten verblijven. Ook kan dit tot frustratie en irritatie leiden bij zowel politiemedewerkers als advocaten.¹²⁰

Het verhoor zelf

Ook het verhoor zelf duurt sinds de invoering van verhoorbijstand langer. Ten eerste is het noodzakelijk om uitleg te geven over de aanwezigheid en rol van de advocaat aan de verdachte bij aanvang van het verhoor. Daarnaast kosten de vragen en interrupties van de advocaat en de beantwoording daarvan tijd. Tijdens het verhoor kan de raadsman of de verdachte verzoeken om een of meerdere onderbrekingen, ook deze zijn tijdrovend. Ook het controleren van het proces-verbaal van verhoor kost de advocaat tijd. Tot slot zal het eventueel nabespreken met de raadsman na afloop van het verhoor en hem begeleiden bij diens vertrek tijd kosten. Het verhoor zal afhankelijk van het soort zaak een kwartier tot een uur langer duren. De meeste tijd zal zitten in het lezen en corrigeren van het proces-verbaal, waarbij ook tijdrovende discussies kunnen ontstaan tussen de advocaat en de verhoorder.¹²¹

Resultaten interviews

Ook in de interviews geven politiemedewerkers aan dat ze langer moeten wachten en het verhoor meer tijd kost. Ook het maken van een afspraak met een advocaat kost tijd en moeite. Vroeger reden politiemedewerkers meteen naar het arrestantencomplex en konden ze meteen beginnen met verhoren. Nu kan dat niet meer. Alles moet van tevoren worden

¹²⁰ Verhoeven & Stevens 2013, p. 24.

¹²¹ Impactanalyse 'Raadsman bij politieverhoor', *Rijksoverheid* 22 december 2015, te raadplegen via www.rijksoverheid.nl.

gepland. In sommige gevallen kan het lastig zijn als een advocaat niet kan komen en binnen een redelijke termijn iemand anders moet regelen, bijvoorbeeld bij een eenmanskantoor. Daarnaast lopen politiemedewerkers vaak tegen het feit aan dat advocaten niet op tijd komen, iets wat politiemedewerkers irriteert.¹²² Ook verdachten ondervinden nadelige gevolgen van rechtsbijstand. Minderjarige verdachten kunnen bijvoorbeeld geen afstand doen van rechtsbijstand en moeten voor een kleine overtreding dan toch minimaal 3 uur op het politiebureau zitten.¹²³

'De laatste tijd vind ik dat de communicatie tussen de advocatuur en de politie steeds beter gaat. Ik merk dat het makkelijker wordt om afspraken te maken met advocaten.'

- I. Schreurs, verhoorder

Wel geven de geïnterviewde politiemedewerkers aan dat het helpt dat zij inmiddels meer tijd hebben gekregen nu de ophoudtermijn van zes uur naar negen uur is verlengd. Dat scheelt in de tijdsdruk.¹²⁴

§5.2 Verandering in proceshouding

Zwijgrecht

Op grond van artikel 6 EVRM jo. 29 lid 1 tweede volzin Sv hebben verdachten het recht om te zwijgen. Een verdachte kan namelijk niet worden gedwongen om aan zijn eigen veroordeling mee te werken. Op grond van artikel 29 lid 2 Sv heeft de politie een cautieplicht: de plicht om voor het verhoor de verdachte mede te delen dat hij of zij niet verplicht is tot antwoorden. Deze cautie hoeft niet na elke hervatting van een verhoor te worden gegeven, tenzij een andere politiemedewerker het verhoor voortzet of er een zeer geruime tijd zit tussen de verhoren.¹²⁵ Dat die mededeling is gedaan, hoort in het proces-verbaal van verhoor te worden opgenomen (artikel 29 lid 3 Sv). Zo kan worden gecontroleerd dat eraan is voldaan.

De verdachte krijgt dus voorafgaand aan een verhoor nog eens nadrukkelijk te horen dat hij of zij niet tot antwoorden is verplicht. Hierdoor kan een eventuele verklaring van verdachten als betrouwbaarder worden aangemerkt. Ook prent de verhorende politiemedewerker zich nog eens in dat hij of zij de verdachte niet tot het geven van antwoorden mag dwingen.¹²⁶ Het recht om te zwijgen en jezelf niet te belasten biedt dus bescherming tegen ongeoorloofde druk door verhorende politiemedewerkers en voorkomt daarmee rechterlijke dwalingen.¹²⁷

Het recht om jezelf niet te belasten en om te zwijgen betekent overigens niet dat elke druk van de politie om te verklaren ontoelaatbaar is. Wanneer een verdachte zich beroept op zijn zwijgrecht kan dit ook tegen hem worden gebruikt. Verhoorders mogen een verdachte hier dan ook op wijzen. Artikel 6 EVRM wordt hierbij niet geschonden geacht en dit valt dus niet onder de definitie van ongeoorloofde druk.¹²⁸ Wanneer een verdachte zich beroept op zijn zwijgrecht, kan dit niet aan het bewijs bijdragen. Maar de rechter kan het ontbreken van een redelijke verklaring van verdachten voor bepaalde omstandigheden wel in zijn overwegingen omtrent het bewijs betrekken.¹²⁹

¹²² Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

¹²³ Bijlage 2: Interview J.C.L. Caessens.

¹²⁴ Bijlage 2: Interview J.C.L. Caessens; Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen; Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹²⁵ Boksem e.a. 2011, p. 54.

¹²⁶ Mevis, 2013, p. 372-373.

¹²⁷ Harteveld e.a. 2004, p. 107.

¹²⁸ EHRM 28 oktober 1994, ECLI:NL:XX:1994:AD2244 (Murray/Verenigd Koninkrijk).

¹²⁹ HR 3 juni 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZD0733.

Minder/meer zwijgen

Uit onderzoek blijkt dat er meer gebruik wordt gemaakt van zwijgrecht wanneer een verdachte voorafgaand consultatiebijstand en/of verhoorbijstand heeft gehad.¹³⁰ Daarmee neemt de informatiewaarde van het verhoor af.¹³¹ Het belemmert de waarheidsvinding.¹³² Advocaten beschikken voorafgaand aan een verdachtenverhoor over weinig informatie van een zaak. Hierdoor moeten ze hun advies vaak baseren op het verhaal dat de verdachte hen heeft verteld. Omdat ze nog niet alle ins en outs van de zaak kennen, zijn advocaten snel geneigd om een advies tot zwijgen te geven. Zeker in gecompliceerde zaken wordt vaak geadviseerd geen verklaring af te leggen totdat duidelijker is wat voor bewijzen de politie heeft. Niet alle advocaten adviseren hun cliënten standaard te zwijgen tijdens een verhoor. De omstandigheden van de zaak worden zo veel mogelijk meegewogen. Bij veelvoorkomende, eenvoudige zaken gaat het recht op rechtsbijstand niet ten koste van de waarheidsvinding. De mate waarin consultatiebijstand invloed heeft op de waarheidsvinding hangt dus af van de complexiteit van de zaak.¹³³

In Engeland en Wales is na een tijdje een ontwikkeling in verhoorbijstand te zien. Er breekt een tweede fase aan waarin de weerstand en het wantrouwen tussen de politie en de advocatuur is afgenomen. In plaats daarvan stellen ze zich meer strategisch naar elkaar op en herpositioneren ze zich. Er is sprake van een professionaliseringsslag van zowel de verhoorders als de advocaten, waardoor de kwaliteit van het verhoor stijgt. Advocaten geven niet alleen maar het advies te zwijgen en politiemedewerkers verstrekken informatie over dossiers van verdachten voorafgaand aan het verhoor. De politie dient een afweging te maken welke informatie wel of niet aan de raadsman kan worden gegeven. De advocaat kan aan de hand daarvan een passend advies geven aan de verdachte.¹³⁴

Resultaten interviews

Bijna alle geïnterviewde politiemedewerkers verklaarden tijdens het interview dat ze merken dat verdachten zich met de komst van consultatiebijstand op advies van de advocaat meer beroepen op hun zwijgrecht. Mr. F. Putmans – de Kok heeft het idee dat veel advocaten bij voorbaat verdachten adviseren zich te beroepen op hun zwijgrecht. Ongeacht het feit waarvan haar cliënt verdacht wordt, geeft zij zelf altijd aan dat haar cliënt het recht om te zwijgen heeft. Ze luistert naar het verhaal van de verdachte en geeft op basis daarvan een advies. Het heeft bijvoorbeeld geen zin om de verdachte te adviseren te zwijgen, als hij of zij op camerabeelden staat. Ze adviseert verdachten die denken dat ze een antwoord gaan geven wat tegen hen gebruikt kan worden dat ze vooral moeten zwijgen. Wanneer een zaak echter zo goed als rond is, adviseert ze haar cliënten om wel te antwoorden. Verdachten kunnen best antwoorden op de vraag: 'Wie ben jij?'. Verdachten kunnen zichzelf daarmee namelijk niet belasten. Ze geeft duidelijk aan haar cliënten aan dat ze per vraag moeten bekijken of ze wel of geen antwoord willen geven.¹³⁵

Ook houden verdachten het zwijgen vol nu een advocaat daadwerkelijk bij het verhoor aanwezig is. Voordat het recht op verhoorbijstand was ingevoerd waren er al veel verdachten die zich op advies van hun advocaat beriepen op hun zwijgrecht. Verdachten waren vaak toch bereid om een verklaring af te leggen na een urenlang verhoor. Dit heeft dan te maken met het contact dat tijdens het verhoor is opgebouwd en het feit dat er correct met hen is omgegaan.¹³⁶ Afhankelijk van de verhoorder kon een verdachte wel eens 'breken'. Dat gebeurt nu niet meer. Verdachten hebben een afspraak gemaakt met de advocaat en het is lastig om die te schenden op het moment dat diegene naast je zit. De

¹³⁰ Stevens & Verhoeven 2010, p. 16.

¹³¹ Corstens 2014, p. 318.

¹³² Stevens 2005, p. 39.

¹³³ Verhoeven & Stevens 2013, p. 193.

¹³⁴ Vanderhallen e.a. 2014, p. 11.

¹³⁵ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok.

¹³⁶ Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

kracht om te blijven zwijgen is vergroot, terwijl dat vroeger weleens doorbroken kon worden. Waar ze vroeger halverwege het verhoor alsnog met een verklaring kwamen, blijven ze nu toch vaak zwijgen wanneer hun advocaat naast hen zit. Verdachten voelen zich gesterkt en overtuigender en praten daardoor minder snel hun mond voorbij.¹³⁷

Politiemedewerkers geven ook aan dat het zwijgen in het nadeel van verdachten kan werken wanneer het feit toch bewezen wordt. De rechter kan het vaak meer waarderen wanneer de verdachte in de verhoren spijt betuigt en aangeeft te willen meewerken.¹³⁸ De rechter hecht meer waarde aan de verklaring van de verdachte tijdens het verhoor, dan aan de verklaring tijdens de zitting, waarbij hij alle stukken die tegen hem liggen kent.¹³⁹

Toch geven sommige politiemedewerkers aan dat verhoorbijstand ook een positieve kant kan hebben. Op het moment dat de politie een sterke zaak heeft, kan verhoorbijstand in hun voordeel werken. Bijvoorbeeld, wanneer een verdachte om de situatie heen draait of een leugenachtige verklaring aflegt, kan een advocaat vragen om overleg. In dit overleg kan hij zijn cliënt erop wijzen dat diegene niet slim bezig is en dat het verstandig is om de waarheid te vertellen. Volgens de geïnterviewde politiemedewerkers komt het weleens voor dat de verdachte en de advocaat willen overleggen, wanneer verhoorders de verdachte met bepaalde dingen confronteren. Vaak kwam de verdachte dan na het overleg met zijn advocaat met een (gedeeltelijke) bekentenis of verklaring. Dit is voornamelijk het geval in zaken waar verdachten met de rug tegen de muur staan en ook de advocaat dit inziet.¹⁴⁰

Sommige politiemedewerkers overleggen voor het verhoor ook even met de advocaat. Daarbij vertellen ze (gedeeltelijk) wat ze tegen de verdachte hebben en geven ze aan dat het misschien verstandiger is als de advocaat zijn cliënt niet adviseert te zwijgen. Dit overleg helpt vaak om een verdachte een verklaring af te laten leggen.¹⁴¹

§5.3 Minder ongeoorloofde druk

Het pressieverbod

Het verhoren van verdachten speelt een belangrijke rol in het strafproces. Hierbij staat waarheidsvinding centraal.¹⁴² Het afdwingen van een bekentenis is niet belangrijker dan het vergaren van informatie.¹⁴³ Dit doel wordt geacht te zijn gewaarborgd in artikel 29 Sv.¹⁴⁴ Op grond van artikel 29 Sv dienen, indien een persoon als verdachte wordt gehoord, zowel politiemedewerkers als de rechter zich te onthouden van alles dat de strekking heeft een verklaring te verkrijgen waarvan niet gezegd kan worden dat deze in vrijheid is afgelegd. Dit wordt ook wel het pressieverbod genoemd. Aangezien een verklaring betrouwbaar moet zijn en in vrijheid moet worden afgelegd, zijn marteling, foltering, te indringend verhoren, het doen van valse beloften, inzet van trucs en misleiding verboden tijdens verhoren. Echter, bepaalde indringende verhoortechnieken en een bepaalde mate van druk zijn binnen grenzen toegestaan. Het verhoor blijft immers dwangcommunicatie, waarbij moet worden getracht de waarheid te achterhalen.¹⁴⁵ De mate van geoorloofde of ongeoorloofde druk is afhankelijk van veel dynamische verhooraspecten. De fysieke aanwezigheid van een raadsman tijdens het verhoor kan een noodzakelijk tegenwicht vormen voor verdachten.¹⁴⁶

¹³⁷ Bijlage 1: Interview A.S.L. de Beijer; Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise; Bijlage 7: Interview I. Schreurs.

¹³⁸ Bijlage 1: Interview A.S.L. de Beijer.

¹³⁹ Bijlage 7: Interview I. Schreurs.

¹⁴⁰ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen; Bijlage 7: Interview I. Schreurs.

¹⁴¹ Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

¹⁴² De Poot e.a. 2005, p. 31.

¹⁴³ Bockstaele & Ponsaers 2013, p. 13-20.

¹⁴⁴ Stevens & Verhoeven, *DD* 2011, p. 1.

¹⁴⁵ Mevis 2013, p. 373-374.

¹⁴⁶ Bockstaele & Ponsaers 2013, p. 19.

Verhoorbijstand en ongeoorloofde druk

In het *Salduz*-arrest stelt het Hof dat vroege rechtsbijstand van een advocaat aan het voorkomen van ongeoorloofde pressie en rechterlijke dwalingen bijdraagt.¹⁴⁷ Uit onderzoek blijkt dat verhoorbijstand inderdaad een waarborg vormt tegen de door politie uitgeoefende ongeoorloofde druk.¹⁴⁸ De raadsman kan tegenwoordig toezien op de manier waarop de verhorende politiemedewerker een verdachte behandelt tijdens het verhoor. De advocaat van een verdachte kan controleren of een verhoorder ongeoorloofde pressie op de verdachte uitoefent tijdens het verhoor.¹⁴⁹

Uit onderzoek blijkt dat consultatiebijstand de kans op gebruikmaking van het zwijgrecht door verdachten vergroot. Wanneer een verdachte zich beroept op zijn of haar zwijgrecht zet de politie eerder een intimiderende verhoortechniek in tijdens het verhoor dan wanneer de verdachte geen gebruik maakt van zijn of haar zwijgrecht. De aanwezigheid van de advocaat bij het verhoor heeft hierop een matigende werking. Geconcludeerd kan worden dat de fysieke aanwezigheid van de advocaat tijdens het verhoor de uitoefening van ongeoorloofde druk tegengaat.¹⁵⁰

Uit onderzoek blijkt dat jeugdige verdachten over het algemeen gevoelig zijn voor suggestieve en manipulerende verhoortactieken.¹⁵¹ Voor hen is het dus extra belangrijk dat een advocaat of vertrouwenspersoon toezicht houdt op ongeoorloofde druk. De verhoorbijstand kan echter beter door een raadsman dan door een vertrouwenspersoon worden verleend aangezien een raadsman meer bekwaam is in het toezien op ongeoorloofde druk en op de nauwkeurigheid van het proces-verbaal van verhoor.¹⁵²

Resultaten interviews

De geïnterviewde verhorende politiemedewerkers geven aan hun verhoorstrategie niet te veranderen wanneer een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor. Ze blijven zichzelf.¹⁵³ Toch is het anders als er een advocaat bij zit. Misschien dat het onbewust toch meespeelt. Als er geen advocaat bij is, dan durven zij misschien toch iets meer de grenzen te zoeken. Hierbij speelt ook ervaring een rol. Meer ervaren politiemedewerkers durven de grens in aanwezigheid van een advocaat wel op te zoeken, maar minder ervaren politiemedewerkers kunnen dit lastiger vinden.¹⁵⁴

Politiemedewerkers denken dat ongeoorloofde druk minder is geworden.¹⁵⁵ Ze voeren de druk nu minder gemakkelijk op. Voorheen konden verhoorders weleens een bepaalde vraag stellen, waardoor een verdachte bereid was een verklaring af te leggen. Dat gebeurt nu minder. De geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dat zij te allen tijde vragen stellen waar ze achter staan.¹⁵⁶ Verhoorbijstand kan worden vergeleken met het auditief opnemen van verhoren. In het begin wordt het als ongemakkelijk ervaren, omdat er iemand meeluistert. Maar politiemedewerkers geven aan eraan te wennen en er steeds gemakkelijker in te worden. Als een politiemedewerker verhoort volgens de regels kan de advocaat geen kritiek hebben. Toch kan de politiemedewerker zich heel bewust zijn van het feit dat de advocaat aantekeningen maakt. De politiemedewerker vraagt zich dan toch af wat de advocaat opschrijft.¹⁵⁷

¹⁴⁷ EHRM 27 november 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0402 (*Salduz/Turkije*).

¹⁴⁸ Verhoeven & Stevens 2011, p. 13.

¹⁴⁹ Bockstaele & Ponsaers 2013, p. 13.

¹⁵⁰ Corstens 2014, p. 318.

¹⁵¹ Verhoeven & Stevens 2013, p. 114.

¹⁵² Verhoeven & Stevens 2013, p. 123-124.

¹⁵³ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

¹⁵⁴ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen.

¹⁵⁵ Bijlage 7: Interview I. Schreurs.

¹⁵⁶ Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

¹⁵⁷ Bijlage 4: Interview G.M.T.C. Franscoise.

'In het begin vroeg ik me wel af wat hij aan het schrijven was. Het is toch een hele normale vraag die ik stel? Maar ook daar wordt je gewoon steeds relaxter in. Ik doe m'n ding en ik doe het volgens de regeltjes dus ze kunnen er eigenlijk geen kritiek op hebben.'

- G.M.T.C. Franscoise, rechercheur.

§5.4 Zekerdere verdachten

Resultaten interviews

De geïnterviewde politiemedewerkers denken dat verdachten zich door de aanwezigheid van een advocaat tijdens het verhoor gesterkt voelen. Door de aanwezigheid van een advocaat zitten verdachten niet meer alleen tegenover de verhoorder(s), wat het verhoor gelijkwaardiger maakt.¹⁵⁸ Wanneer verdachten worden bijgestaan door een advocaat voelen ze zich minder angstig, beter ondersteund en hebben ze een beter begrip van het proces.¹⁵⁹ Verdachten kunnen in het bijzijn van een advocaat tussentijds vragen stellen en het verhoor onderbreken voor overleg met de advocaat.¹⁶⁰ Wanneer een verdachte besluit een verklaring af te leggen, kan de verdachte de consequenties daarvan al overzien, doordat de advocaat hem op de gevolgen van de verklaring kan wijzen. Dit is een voordeel voor verdachten tijdens verhoren.¹⁶¹

Toch is de zekerheid van verdachten afhankelijk van het soort verdachte. De geïnterviewde politiemedewerkers zijn van mening dat bijstand door een advocaat geen meerwaarde heeft bij ervaren verdachten. Volgens de geïnterviewde politiemedewerkers beroepen deze verdachten zich vaak op hun zwijgrecht en weten zij precies hoe de wet in elkaar steekt. Desondanks zijn de geïnterviewde politiemedewerkers van mening dat voor een deel van de verdachten, bijstand door een advocaat wel meerwaarde heeft. Dit geldt bijvoorbeeld voor minderjarige verdachten.¹⁶²

'Bij minderjarigen kan ik ook nog wel begrijpen dat er een advocaat bij zit, die weten niet zoveel, begrijpen je misschien niet helemaal. Bij de zwaardere criminelen zie ik daar geen meerwaarde in. Die beroepen zich toch op hun zwijgrecht en weten vaak precies hoe de wet in elkaar steekt.'

- R.M.J. Ranschaert, verhoorder.

§5.5 Tussenconclusie

Geconcludeerd kan worden dat het recht op verhoorbijstand zowel positieve als negatieve gevolgen heeft. Ten eerste kost verhoorbijstand tijd. Na de invoering van het recht op verhoorbijstand duurt het verhoor, afhankelijk van het soort zaak, gemiddeld een kwartier tot een uur langer dan voorheen. Dit merkt men ook in de praktijk. De geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dat door de verlenging van de ophoudtermijn van zes naar negen uur, de tijdsdruk niet aanzienlijk is toegenomen door het recht op verhoorbijstand. Ten tweede verandert de proceshouding van veel verdachten wanneer een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat verdachten zich vaker beroepen op hun zwijgrecht wanneer verdachten gebruik maken van hun recht op consultatie- en/of verhoorbijstand. Ook dit wordt opgemerkt in de praktijk door de geïnterviewde politiemedewerkers. Waar het voorheen mogelijk was om een verdachte aan het praten te krijgen, blijven veel verdachten zich nu op hun zwijgrecht beroepen. Dit omdat de verdachten anders de afspraak met hun advocaat verbreken, terwijl de desbetreffende advocaat naast hen zit. Echter, verhoorbijstand schijnt ook een positief effect op de proceshouding van verdachten te hebben. In zaken waar de politie veel bewijs heeft en de kans nihil is dat de verdachte zal worden vrijgesproken, adviseren steeds meer advocaten de

¹⁵⁸ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok.

¹⁵⁹ Bijlage 3: Interview S.A.M.C. Wijnen.

¹⁶⁰ Bijlage 8: Interview mr. F. Putmans – de Kok.

¹⁶¹ Bijlage 6: Interview R.F.H.M. Noteboren.

¹⁶² Bijlage 5: Interview R.M.J. Ranschaert & C.C.M. Lumeij – Kalthof.

verdachte te verklaren. Dit omdat zwijgen volgens jurisprudentie als nadelig kan worden gezien door de rechter wanneer het feit uiteindelijk toch bewezen wordt. Daarnaast is uit onderzoek gebleken dat verhoorbijstand nog een ander positief gevolg heeft. Er is namelijk gebleken dat de fysieke aanwezigheid van een advocaat tijdens het verhoor de uitoefening van ongeoorloofde pressie door verhorende politiemedewerkers op verdachten vermindert. Ook verschillende geïnterviewde politiemedewerkers geven aan dit gegeven in de praktijk te merken. Echter, de geïnterviewde politiemedewerkers geven in dit onderzoek aan dat de eigen verhoorstrategie niet verandert wanneer er een advocaat aanwezig is tijdens het verhoor. Tot slot heeft verhoorbijstand een positief gevolg voor verdachten. Door de aanwezigheid van een advocaat zullen verdachten zich gesterkt voelen. Dit is echter sterk afhankelijk van het soort verdachte.

Hoofdstuk 6: Aanbevelingen

In dit hoofdstuk zullen de bevindingen uit voorgaande hoofdstukken aan bod komen en zal antwoord worden gegeven op de centrale vraag van deze scriptie. Deze centrale vraag luidt als volgt:

“Welke aanpassingen zijn, als gevolg van het recht op verhoorbijstand, mogelijk en/of nodig in de werkwijze van politiemedewerkers werkzaam te Brunssum/Landgraaf gelet op Nederlandse en Europese wet- en regelgeving en jurisprudentie?”

In dit hoofdstuk wordt allereerst een samenvatting gegeven. Dit is de opmaat naar de beantwoording van de centrale vraag. Ten tweede zal aan de hand van aanbevelingen de centrale vraag worden beantwoord. Er zullen in dit hoofdstuk zowel juridische als praktische aanbevelingen aan bod komen. Aan de hand van de samenvatting en aanbevelingen zou de politie haar werkwijze kunnen verbeteren en het verhoor daarmee efficiënter laten verlopen.

§6.1 Samenvatting

De afgelopen jaren heeft het recht op consultatie- en verhoorbijstand zich ontwikkeld in Nederland. Naar aanleiding van jurisprudentie hadden minder- en meerderjarige verdachten voor 1 maart 2016 recht op consultatiebijstand. Daarnaast hadden minderjarigen en andere kwetsbare verdachten recht op verhoorbijstand. Sinds 1 maart 2016 is hier door Richtlijn 2013/48/EU en het arrest van de Hoge Raad van 22 december 2015 verandering in gekomen en hebben ook meerderjarige verdachten het recht op de aanwezigheid van een advocaat tijdens politieverhoren.

Het Wetboek van Strafvordering en het Besluit inrichting en orde politieverhoor geven momenteel invulling aan het recht op verhoorbijstand. Op grond van artikel 28d Sv en artikel 3 lid 3 sub b van de richtlijn mogen advocaten politieverhoren bijwonen en daaraan (daadwerkelijk) deelnemen. Echter, de vraag is wat er met het begrip ‘deelnemen’ bedoeld wordt. De richtlijn stelt dat de advocaat onder meer vragen mag stellen, verduidelijking mag vragen en verklaringen mag afleggen tijdens het politieverhoor. Het Besluit inrichting en orde politieverhoor geeft daarentegen een specifiekere en enigszins beperktere betekenis aan het woord ‘deelnemen’. Op grond van het Besluit mag een raadsman naast de verdachte zitten, maar hij of zij is slechts bevoegd aan het begin en einde van het verhoor opmerkingen te maken en/of vragen te stellen. Tijdens het verhoor kan de advocaat slechts duidelijk maken dat de verdachte een vraag niet begrijpt, er ongeoorloofde druk op de verdachte wordt uitgeoefend, dan wel dat de fysieke of psychische toestand van de verdachte zodanig is dat deze een verantwoorde voortzetting van het verhoor verhindert. Daarnaast kunnen advocaten verzoeken om een onderbreking wanneer er behoefte is aan overleg met hun cliënt.

Er zijn bevoegdheden toegekend aan verhorende politiemedewerkers tijdens het verhoor waarbij een raadsman aanwezig is. Zo hebben zij de leiding over het verhoor en handhaven zij de orde tijdens het verhoor en in de verhoorkamer. Daarnaast hebben zij de mogelijkheid om voorafgaand aan het verhoor apart te gaan zitten met de raadsman om de regels te bespreken. Zij kunnen, in overleg met de zaakcoördinator of hulpofficier van justitie, de raadsman informeren over bijzonderheden die in het verhoor aan de orde komen of zich hebben voorgedaan voorafgaand aan het verhoor. De verhoorder stelt de advocaat in de gelegenheid direct na aanvang en direct na afloop van het verhoor inhoudelijke opmerkingen te maken en vragen te stellen. De verhoorder kan deze regel reukelijk toepassen in het belang van het onderzoek, maar ook bepalen wanneer deze mogelijkheid voldoende is geboden. De verhorende politiemedewerker kan er op grond van artikel 4 van het Besluit samen met de verdachte mee instemmen dat de advocaat vragen beantwoord namens de

verdachte. Vragen die de raadsman kan beantwoorden betreffen onderwerpen als de proceshouding of sociale omstandigheden van een verdachte. De verhoorder kan het verzoek tot overleg tussen de advocaat en verdachte afwijzen wanneer bij het voldoen aan herhaalde verzoeken de orde of de voortgang van het verhoor zou worden verstoord. De verhorende politiemedewerker kan echter ook besluiten de raadsman de gelegenheid te geven vaker te interveniëren als dat naar het oordeel van de verhoorder doelmatig en redelijk is. Dit kan het geval zijn als het, mede door een redelijke opstelling van de raadsman, niet nodig is om een grens te trekken. Daarnaast kan de verhorende politiemedewerker de advocaat uit de verhoorkamer laten verwijderen door de hulpofficier van justitie. Dit kan wanneer hij of zij de advocaat minstens eenmaal heeft gewaarschuwd en de raadsman toch buiten zijn rechten treedt, onredelijk gebruik maakt van zijn rechten of zich tijdens het verhoor zodanig opstelt dat de orde van het verhoor verstoord wordt.

De meeste politiemedewerkers zijn van mening dat aan advocaten voldoende wettelijke rechten worden toegekend. Er kan geconcludeerd worden dat in de praktijk vrij wordt omgegaan met de regels die het Wetboek van Strafvordering en Besluit stellen. Politiemedewerkers geven advocaten over het algemeen veel vrijheid tijdens het verhoor. Zo komt het bijvoorbeeld nauwelijks voor dat een advocaat uit de verhoorkamer wordt verwijderd. Echter, de ruimte die een advocaat krijgt tijdens een verhoor is afhankelijk van een aantal zaken. Ten eerste is de hoeveelheid ruimte die een advocaat krijgt afhankelijk van de verhorende politiemedewerker(s). De hoeveelheid ruimte die een advocaat krijgt wordt voor veel politiemedewerkers bepaald door de instelling van de advocaat zelf. Wanneer een advocaat zich redelijk gedraagt, dan zijn verhorende politiemedewerkers bereid om de regels vrijer te interpreteren. Daarnaast wordt de vrijheid die de advocaat krijgt toegekend, bepaald door de hoeveelheid vrijheid die de advocaat zich probeert toe te eigenen tijdens het verhoor. Sommige advocaten leggen de focus puur op de procesgang, daarbuiten vertonen ze rustig gedrag en luisteren ze voornamelijk. Andere advocaten hebben de behoefte om een bijdrage te leveren aan het verhoor door gedurende het verhoor opmerkingen te maken en/of vragen te stellen. Bovendien is de hoeveelheid ruimte die een advocaat krijgt tijdens het verhoor, vaak afhankelijk van het soort zaak en van de soort verdachte. Bij minderjarige verdachten wordt bijvoorbeeld vrijer met de rechten van een advocaat omgegaan, omdat er van uit kan worden gegaan dat minderjarigen sommige vragen minder goed begrijpen. Zij hebben de steun van een advocaat meer nodig dan meerderjarige recidivisten. Echter, er kan gesteld worden dat de regels, die het Wetboek van Strafvordering en het besluit stellen, tijdens het verhoor over het algemeen rekkelijk worden toegepast door politiemedewerkers.

De vraag is of deze manier, de juiste werkwijze is van verhoorders en of zij niet strikter zouden moeten zijn tijdens het verhoor. Dit omdat steeds meer verdachten zich beroepen op hun zwijgrecht en dit ook blijven volhouden tijdens het verhoor. Degene met wie ze die afspraak om te zwijgen hebben gemaakt zit namelijk naast hen. Veel advocaten geven het advies om te zwijgen, omdat zij voorafgaand aan het verhoor niet kunnen overzien wat de politie tegen de verdachte heeft en nog geen stukken van de zaak hebben. De veiligste weg is om verdachte dan te adviseren te zwijgen. De voornaamste rol van de advocaat tijdens het verhoor is procesbewaking. De verdachte is de hoofdspeler tijdens het verhoor, en niet de advocaat. De advocaat moet letten op het proces, niet op de inhoud. Daarnaast kunnen advocaten voor het verhoor tijdens de consultatiebijstand al afspraken maken met de verdachte over wat wel en niet gezegd, mag, kan en moet worden. Ook vertragen onderbrekingen, de vragen en opmerkingen van de advocaat het proces. Advocaten kunnen, ook non-verbaal, veel invloed uitoefenen tijdens het verhoor. Wanneer advocaten merken dat een verdachte bijna 'breekt' en wil gaan verklaren, terwijl hij of zij zich in eerste instantie beroept op zijn of haar zwijgrecht. Dan vragen zij om een onderbreking van het verhoor voor overleg met hun cliënt. In dit overleg wijzen advocaten hun cliënten op de mogelijke gevolgen van het verklaren. Het zwijgen wordt daardoor minder snel doorbroken als voorheen.

De kwaliteit van het verhoor en daarbij de processen-verbaal kan door op- en/of aanvullingen van advocaten verbeterd worden. Ook de ruimte die een verhoorder aan de advocaat toekent kan in sommige gevallen in het voordeel van de politie werken. Daarnaast is de verklaringsbereidheid toegenomen sinds de ingang van het recht op verhoorbijstand. Echter, dit is alleen het geval in zaken waarbij de politie al in het bezit is van sterke bewijzen voorafgaand aan het verhoor. Uit jurisprudentie blijkt namelijk dat het in deze gevallen nadelig kan uitpakken wanneer een verdachte zich beroept op zijn of haar zwijgrecht tijdens het politieverhoor. Rechters kunnen het de verdachte namelijk kwalijk nemen dat zij nooit openheid van zaken hebben gegeven tijdens het voorbereidend onderzoek. Advocaten zijn hiervan op de hoogte en adviseren daarom nadat zij voorafgaand of tijdens het verhoor inzicht hebben gekregen in het bewijs van de politie, hun cliënt een (bekenkende) verklaring af te leggen. Voor de politie is dit voordelig, omdat tijd wordt bespaard en zaken snel kunnen worden afgerond.

Verhoren zijn slechts een zeer beperkt onderdeel van het opsporingsonderzoek. Verhoren hebben in sommige gevallen geen toegevoegde waarde meer, bijvoorbeeld wanneer verdachten zich op hun zwijgrecht beroepen en dit strikt volhouden. Is het dan noodzakelijk dat politiemedewerkers de strijd met de advocatuur aangaan door hem of haar bij elke opmerking of vraag tijdens het verhoor op de vingers te tikken? Dit komt de werkrelatie tussen de politie en de advocatuur namelijk niet ten goede.

§6.2 Aanbevelingen

In deze paragraaf zal antwoord worden gegeven op de centrale vraag. Er worden specifieke aanbevelingen gedaan om de werkwijze van politiemedewerkers tijdens verhoren, waarbij een advocaat aanwezig is, te verbeteren. Daarnaast zullen ook algemene aanbevelingen worden gedaan om het verhoor in zijn algemeenheid te verbeteren.

Aanbevelingen verhoorbijstand

▪ Actieve rol raadsman

Bij lichtere vergrijpen waarbij voorafgaand aan het verhoor voldoende bewijs is voor een bewezenverklaring, is het verstandig om de advocaat te betrekken bij het verhoor. Het is in deze gevallen aan te bevelen vrij, maar binnen de wettelijke grenzen, met de regels die de wet en het besluit stellen om te gaan. Dit verbetert de kwaliteit van het verhoor, vergroot de kans op een verklarende verdachte en dit komt de werkrelatie tussen de politie en de advocaat ten goede.

▪ Strikter zijn

In ernstigere zaken en in zaken waarbij het bewijs nog niet rond is, is het aan te raden de regels die de wet en het besluit stellen strikt toe te passen en advocaten daarin geen of in ieder geval weinig ruimte te geven. Dit vergroot namelijk de kans om het zwijgen van de verdachte te doorbreken.

▪ Overleg van advocaat met verdachte minimaliseren

In bepaalde zaken is het van belang om overleg tussen verdachte en advocaat te minimaliseren. Vaak vragen verdachten of advocaten op het moment van bijna 'breken' van de verdachte om een onderbreking voor overleg. Met als gevolg dat de advocaat zijn of haar cliënt nogmaals wijst op zijn of haar zwijgrecht en de gevolgen van het afleggen van een verklaring. Door zo'n tussentijdse onderbreking kan een verklaring worden mis gelopen, die wel zou zijn verkregen wanneer de advocaat niet aanwezig zou zijn geweest tijdens het verhoor. Daarom is het, zeker in zaken waarbij onvoldoende bewijs is, van belang om het toestaan van overleg tussen de advocaat en de verdachte te minimaliseren. Het geheel verbieden van overleg is niet mogelijk, de advocaat en verdachte hebben namelijk minimaal eenmaal het recht op overleg tijdens het verhoor. Vervolgverzoeken kunnen wel worden afgewezen wanneer de orde of de voortgang van het verhoor daardoor zou worden

verstoord. Toch moet men voorzichtig omgaan met het minimaliseren van overleg, het kan namelijk zijn dat advocaten tijdens het overleg de verdachte willen adviseren te gaan verklaren. Echter, het is van belang dat politiemedewerkers onthouden dat dit vrijwel alleen het geval is in zaken waarbij het bewijs al rond is. Wanneer er nog onvoldoende bewijs is, is het aan te bevelen het toestaan van overleg te minimaliseren.

- Overleg met advocaat voorafgaand aan (eerste) politieverhoor

Het verhoor kan kwalitatief verbeterd worden wanneer een advocaat voorafgaand aan het verhoor overlegt met de verhoorder(s). Dit kan leiden tot een ordelijk verloop van het verhoor. Ten eerste is het aan te raden om in zo'n overleg de regels van het verhoor door te nemen met de advocaat, zodat tijdens het verhoor geen onduidelijkheden of conflicten ontstaan. De verhorende politiemedewerker kan de raadsman over bijzondere punten die in het verhoor aan de orde komen (bijvoorbeeld beschikbare concrete bewijsmiddelen, zoals camerabeelden waaruit onomstotelijk de rol van de verdachte blijkt), dan wel over bijzonderheden die zich bij de aanhouding en/of de voorgeleiding hebben voorgedaan informeren. Dit dient altijd in overleg met de zaakcoördinator of hulpofficier van justitie te gebeuren.

Ook is het goed om de advocaat op zijn rechten te wijzen en aan te geven wanneer hij of zij buiten deze rechten treedt. Dit is vooral verstandig wanneer de desbetreffende advocaat tijdens eerdere verhoorbijstand de regels heeft geschonden. Overigens is het aan te raden om ook de verdachte voorafgaand aan het verhoor de rol en rechten van de advocaat duidelijk te maken, zodat hij of zij geen onjuiste verwachtingen heeft van de advocaat tijdens het verhoor. Het verhoor kan kwalitatief verbeterd worden door het verhoorplan, na overleg met de officier van justitie, door te nemen met de advocaat, zodat hij of zij eventueel aanvullingen kan geven. Echter, dit is niet in iedere zaak verstandig en/of mogelijk, in het belang van het onderzoek. In zaken met voldoende bewijs, is dit wel aan te raden, omdat dit de kans vergroot dat de advocaat zijn cliënt adviseert te verklaren. Bovendien draagt het overleg voorafgaand aan het verhoor bij aan een goede werkrelatie tussen de advocatuur en de politie.

- Secuurdere voorbereiding

Geconcludeerd is dat de meeste verdachten zich (blijven) beroepen op hun zwijgrecht wanneer een advocaat aanwezig is bij het politieverhoor. Wanneer verdachten zich (blijven) beroepen op hun zwijgrecht tijdens het verhoor, dan heeft het verhoor minder of zelfs geen toegevoegde waarde voor het onderzoek. Tijdens het verzamelen van bewijs voorafgaand aan het verhoor zal men daarom altijd secuur moeten zijn, zodat de zaak al min of meer is bepaald voordat men het verhoor ingaat. Probeer er dus naar te streven om al voorafgaand aan het verhoor voldoende bewijs te hebben, zodat de verdachte ook veroordeeld kan worden zonder dat hij of zij een verklaring aflegt. In veel gevallen kan men er namelijk van uitgaan dat verdachten zich beroepen op hun zwijgrecht tijdens het verhoor.

Aanbevelingen verhoren in het algemeen

- Verhoorplan maken en ongeacht zwijgrecht alle vragen stellen

Het is aan te bevelen dat politiemedewerkers, voorafgaand aan het verhoor, een verhoorplan opstellen. Daarnaast is het van belang dat politiemedewerkers alle vragen blijven stellen, ook wanneer een verdachte zich in eerste instantie beroept op zijn of haar zwijgrecht. Er bestaat namelijk de mogelijkheid dat verdachten op een gegeven moment of bij bepaalde vragen 'breken' en alsnog een (bekenkende) verklaring afleggen.

- Aangeven dat zwijgen nadelige gevolgen kan hebben

Uit jurisprudentie blijkt dat het uiteindelijk in het nadeel van verdachten kan werken als zij zich gedurende het verhoor beroepen op hun zwijgrecht. Wanneer een verdachte spijt betuigt, een reden heeft aangegeven voor het plegen van het delict, en bereid is om mee te werken, tonen rechters hiervoor doorgaans meer begrip dan voor verdachten die blijven

zwijgen. Het is toegestaan om als verhoorder de verdachte op dit gegeven te wijzen. De verdachte wijzen op dit gegeven, valt niet onder de definitie van ongeoorloofde druk en is dus toegestaan. Het is aan te bevelen dat verhorende politiemedewerkers naast het wijzen op het zwijgrecht van verdachten, aangeven dat dit niet altijd in hun voordeel zal werken.

- Training/opleiding

Het is aan te bevelen om politiemedewerkers die regelmatig verdachten verhoren een training te geven waarbij duidelijk wordt gemaakt welke rechten advocaten en verdachten hebben en welke bevoegdheden politiemedewerkers hebben tijdens het verhoor. Daarnaast kunnen tijdens deze training adviezen worden gegeven wat betreft de omgang met een advocaat. Het is van belang om hier in de opleiding van politiemedewerkers al aandacht aan te schenken.

- Advocaat aanwezig op politiebureau

Omdat een lange wachttijd negatieve gevolgen heeft voor verdachten en politiemedewerkers is het noodzakelijk de wachttijd zo kort mogelijk te houden. Uit onderzoek is gebleken dat de wachttijd aanzienlijk kan worden verminderd wanneer de piketadvocaat op het politiebureau aanwezig is tijdens zijn of haar dienst. Een op het politiebureau aanwezige advocaat kan in beginsel direct op een piketmelding reageren en heeft nagenoeg geen reistijd. Hierbij is het centraliseren van aangehouden verdachten een belangrijke voorwaarde. Dit houdt in dat aangehouden verdachten naar een centrale locatie moeten worden overgebracht. In de buitengebieden zal dit moeilijker te organiseren zijn. Daarnaast moet de advocaat van een goede werkplek op het politiebureau worden voorzien. Deze verandering in de organisatie van de politie zal echter veel tijd vergen.

Ook zou een combinatie van een raadsman op het politiebureau en de inzet van videoconsulten een mogelijkheid kunnen zijn om wachttijden te reduceren en de organisatie van rechtsbijstand te verbeteren. Piketadvocaten kunnen op enkele hoofdbureaus in Nederland worden gestationeerd en vanuit daar via videoverbinding aangehouden verdachten op andere politiebureaus van consultatiebijstand voorzien.

Bronnenlijst

De onderstaande literatuur, jurisprudentie, elektronische bronnen, en regelgeving en parlementaire stukken zijn geraadpleegd voor het schrijven van deze scriptie.

Literatuur

- **Amelsvoort, Rispens & Grolman 2010**
A. van Amelsvoort, I. Rispens & H. Grolman, *Handleiding verhoor*, Amsterdam: Reed Business Information 2015.
- **Bockstaele & Ponsaers 2013**
M. Bockstaele & P. Ponsaers, *Evoluties in verhoortechnieken*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2013.
- **Boksem e.a. 2011**
J. Boksem e.a., *Strafprocesrecht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011.
- **Bosch, Dolman & Mulder 2013**
M. Bosch, M.M. Dolman & C.F. Mulder, *Strafprocesdossier*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2013.
- **Corstens 2014**
G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2014.
- **Harteveld e.a. 2004**
A.E. Harteveld e.a., *Het EVRM en het Nederlandse strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2004.
- **Kronenberg & De Wilde 2012**
M.J. Kronenberg en B. de Wilde, *Grondtrekken van het Nederlandse strafrecht*, Deventer: Kluwer 2012.
- **Liefwaard, Rap & Weijers, Strafolad 2010**
T. Liefwaard, S.E. Rap & I. Weijers, 'De positie van de jeugdige verdachte in het strafproces', *Strafolad* 2010.
- **Mevis 2013**
P.A.M. Mevis, *Capita Strafrecht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2013.
- **Poot e.a. 2004**
C.J. de Poot e.a., *Rechercheportret: Over dilemma's in de opsporing*, Alpen aan den Rijn: Kluwer 2004.
- **Sackers & Van Kempen 2016**
H.J.B. Sackers & P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Kroniek van het strafrecht 2015*, Wolters Kluwer 2016.
- **Stevens 2005**
L. Stevens, *Het nemo-teneturbeginfel in strafzaken: van zwijgrecht naar containerbegrip*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005.
- **Stevens & Verhoeven 2010**
L. Stevens & W.J. Verhoeven, *Raadsman bij politieverhoor*, WODC 2010.

- **Stevens & Verhoeven, DD 2011**
L. Stevens & W.J. Verhoeven, 'Wat is er mis met een "goed gesprek"? Een exploratief onderzoek naar pressie tijdens politieke verdachtenverhooren en risico's op valse bekentenissen', *DD* 2011, afl. 2/9.
- **Vanderhallen e.a. 2014**
M. Vanderhallen e.a., *Rechtsbijstand en de waarde van het verhoor*, Maastricht University 2014.
- **Verhoeven & Stevens 2011**
W.J. Verhoeven & L. Stevens, *Raadsman en politieverhoor: interactie tussen verhoorders, verdachte en raadsman*, Apeldoorn: Maklu-Uitgevers 2011.
- **Verhoeven & Stevens 2013**
W.J. Verhoeven & L. Stevens, *Rechtsbijstand bij politieverhoor*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2013.
- **Weijers & Imkamp 2011**
I. Weijers & F. Imkamp, *Jeugdstrafrecht in internationaal perspectief*, Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2011.
- **Winkels, NJB 2014/471**
J. Winkels, 'Een kindvriendelijk strafproces', *NJB* 2014/471, afl. 9.

Jurisprudentie

- EHRM 28 oktober 1994, ECLI:NL:XX:1994:AD2244 (*Murray/Verenigd Koninkrijk*).
- EHRM 27 november 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0402 (*Salduz/Turkije*).
- EHRM 11 december 2008, ECLI:NL:XX:2008:BH0404 (*Panovits/Cyprus*).
- EHRM 19 februari 2009, nr. 16404/03 (*Shabelnik/Oekraïne*).
- EHRM 31 maart 2009, nr. 20310/02 (*Plonka/Polen*).
- EHRM 24 september 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5780 (*Pishchalnikov/Rusland*).
- EHRM 13 oktober 2009, ECLI:NL:XX:2009:BK5781 (*Dayanan/Turkije*).
- EHRM 14 oktober 2010, ECLI:NL:XX:2010:BO3656 (*Brusco/Frankrijk*).
- EHRM 13 september 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0913JUD005054108 (*Ibrahim/Verenigd Koninkrijk*).
- HR 2 oktober 1979, ECLI:NL:HR:1979:AB7396 (*Nalatige inspecteur*).
- HR 7 oktober 1980, ECLI:NL:HR:1980:AB9959.
- HR 3 juni 1997, ECLI:NL:HR:1997:ZD0733.

- HR 30 juni 2009, ECLI:NL:HR:2009:BH3079 (*Post/Salduz*).
- HR 22 december 2015, ECLI:NL:HR:2015:3608.
- HR 13 september 2016, ECLI:NL:HR:2016:2068.
- Rb. Den Haag (vzr.) 31 maart 2016, ECLI:NL:RBDHA:2016:3367.

Regelgeving en parlementaire stukken

- Conceptbesluit van houdende implementatie van richtlijn 2013/48/EU van het Europese Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU* L294) (Besluit inrichting en orde politieverhoor)
- *Kamerstukken II* 2014/15, 34 157, 3 (MvT).
- *Stcrt.* 2010, 4003 (Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor).
- *Stcrt.* 2015, 40588 (Contourennota Modernisering Wetboek van Strafvordering).
- *Stcrt.* 2016, 8884 (Beleidsbrief OM).
- *Stb.* 2017, 66 (Besluit tot vaststelling tijdstip inwerkingtreding).
- *Stcrt.* 2017, 12009 (OM-beleid).
- *Stcrt.* 2017, 13508 (Voorpublicatie tot wijziging van het Besluit vergoedingen rechtsbijstand 2000 in verband met onder meer de uitbreiding van het recht naar meerderjarige verdachten).
- Richtlijn 2013/48/EU van het Europees Parlement en de Raad van 22 oktober 2013 betreffende het recht op toegang tot een advocaat in strafprocedures en in procedures ter uitvoering van een Europees aanhoudingsbevel en het recht om een derde op de hoogte te laten brengen vanaf de vrijheidsbeneming en om met derden en consulaire autoriteiten te communiceren tijdens de vrijheidsbeneming (*PbEU* 2013, L 294/1).
- Wetsvoorstel aanvulling van bepalingen over verdachte, raadsman en enkele dwangmiddelen, *Kamerstukken II* 2014/15, 34 159, 2.
- Wetsvoorstel implementatie richtlijn Recht op toegang raadsman, *Kamerstukken II* 2014/15, 34 157, 2.

Elektronische bronnen

- 'Bijlage Inrichtingsplan Nationale Politie', *Politie* december 2012, te raadplegen via www.reorganisatie-politie.nl.
- Impactanalyse 'Raadsman bij politieverhoor', *Rijksoverheid* 22 december 2015, te raadplegen via www.rijksoverheid.nl.

- 'Misdrijven moeilijker op te lossen door advocaat bij verhoor', *redactie Mr.* 23 mei 2016, mr-online.nl/misdrijven-moeilijker-op-te-lossen-door-advocaat-bij-verhoor/.
- 'Over de politie', *Politie* 13 februari 2017, politie.nl/over-de-politie.
- 'Organisatie: één politie, elf eenheden', *Politie* 20 maart 2017, politie.nl/over-de-politie/een-politie-elf-eenheden.html.
- 'Piket', *Raad voor Rechtsbijstand* 10 april 2017, rvr.org/Informatie+voor+advocaten/over-aanvragen/piket.html.
- 'Protocol Raadsman bij politieverhoor in werking', *Nederlandse Orde van Advocaten* 7 maart 2013, nvsa.nl/actueel/142-presbericht-protocol-raadsman-bij-politieverhoor-in-werking.
- 'Protocol raadsman bij politieverhoor', *Nederlandse Orde van Advocaten* 21 maart 2016, te raadplegen via www.advocatenorde.nl.
- 'Recht van verdachten op verhoorbijstand; ook voor meerderjarigen', *Raad voor Rechtsbijstand* 12 februari 2016, rvr.org/nieuws/2016/februari/recht-van-verdachten-op-verhoorbijstand-ook-voor-meerderjarigen.html.
- 'Tijdpad traject modernisering Wetboek van Strafvordering', *Rijksoverheid* 13 februari 2017, rijksoverheid.nl/onderwerpen/modernisering-wetboek-van-strafvordering/inhoud/tijdpad-traject-modernisering-wetboek-van-strafvordering.
- 'Vanaf welk moment heb ik recht op een advocaat?', *Judex* 10 april 2017, judex.nl/rechtsgebied/strafrecht/de-strafrechtadvocaat/artikelen/256/vanaf-welk-moment-heb-ik-recht-op-een-advocaat_.html.
- 'Verhoorbijstand', *Nederlandse Orde van Advocaten* 19 april 2017, advocatenorde.nl/verhoorbijstand.
- 'Wat doet een advocaat?', *Nederlandse Orde van Advocaten* 10 april 2017, advocatenorde.nl/187/consumenten/wat-doet-een-advocaat.html.
- 'Waarom een nieuw wetboek van strafvordering?', *Rijksoverheid* 13 februari 2017, rijksoverheid.nl/onderwerpen/modernisering-wetboek-van-strafvordering/inhoud/waarom-nieuw-wetboek-van-strafvordering.
- 'Q&A's Raadsman tijdens politieverhoor per 1 maart 2017', *Raad van Rechtsbijstand* 14 april 2017, rvr.org/binaries/content/assets/rvrorg/advocaten/over-aanvragen/piket/qas-raadsman-tijdens-politieverhoor-per-1-maart-2017.pdf.
- 'Zorgen om tijdsplan bij vernieuwing Wetboek van Strafvordering', *Raad voor de rechtspraak* 10 februari 2016, rechtspraak.nl/Organisatie-en-contact/Organisatie/Raad-voor-de-rechtspraak/Nieuws/Paginas/Grote-zorgen-om-tijdsplan-bij-vernieuwing-Wetboek-van-Strafvordering.aspx.